

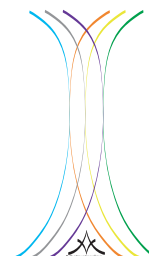
Livsformsanalys och lokalt utvecklingsarbete

En pilotstudie om analysmetodens potential vid studier av socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling

GUNNAR GILLBERG
JENNY STENBERG

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för Arbetsvetenskap
CHALMERS ARKITEKTUR
Byggd miljö & Hållbar utveckling
GÖTEBORG 2002

Institutionen för Arbetsvetenskap

RAPPORT

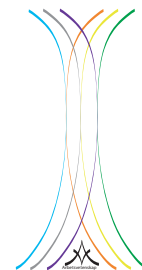
Livsformsanalys och lokalt utvecklingsarbete

En pilotstudie om analysmetodens potential vid studier av
socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling

GUNNAR GILLBERG
JENNY STENBERG

Institutionen för Arbetsvetenskap

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för Arbetsvetenskap
CHALMERS ARKITEKTUR
Byggd miljö & Hållbar utveckling
GÖTEBORG 2002

Livsformsanalys och lokalt utvecklingsarbete:
En pilotstudie om analysmetodens potential vid studier
av socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling

© 2002 Gunnar Gillberg och Jenny Stenberg

Publikationsserie i:

Chalmers Arkitektur
ISSN 1650-6340
Rapport 2002:3

Göteborgs Universitet
Institutionen för Arbetsvetenskap
Box 700
405 30 Göteborg
Telefon 031-85 94 68
E-post: Gunnar.Gillberg@av.gu.se
<http://www.av.gu.se>
<http://kooperativkonsult.se>

Chalmers Arkitektur
Byggd miljö & Hållbar utveckling
412 96 Göteborg
Telefon 031-772 2346
E-post: stenberg@arch.chalmers.se
<http://www.arch.chalmers.se/tema/byggd-miljo>

Tryck: Elanders Novum AB, Göteborg 2002.

Life Mode Analysis and Local Development Work

A Field Investigation Concerning the Potential of this Method when Analysing Social Capital, Social Economy and Sustainable Development

© 2002 Gunnar Gillberg och Jenny Stenberg

Abstract

THIS REPORT describes the outcome of an interdisciplinary project at the Department of Work Science at Göteborg University and at the Department of Built Environment & Sustainable Development at Chalmers Architecture.

The purpose of the project was to try out a specific method – Life Mode Analysis – and to analyse its potentials to support local development work, with a particular focus on social capital, and the two interrelated themes of social economy and sustainable development. The interviewees in the field investigation have a background as refugees, as the study take a special interest in understanding how the method is functioning in housing areas where the inhabitants to a large extent have had such experiences.

The results of the study indicate a need for an integration of theories concerning social exclusion into – or as a parallel to – Life Mode Analysis. At least, this seems to be a necessity if the method is to be used in areas with many refugees, such as the suburban areas from the 60s and 70s surrounding major Swedish urban centres.

In other respects, Life Mode Analysis seems to be a relevant and very useful method for facilitating local development work. This is due to its potential to indicate how people in different life modes choose to engage themselves in social life. In the report it is also discussed how social economy is related to social capital, as it is dependent on the existence of social capital, and at the same time contributes to its production. Further, sustainable development is discussed – it is also related to social capital as this constitutes one of the four cornerstones which together define the notion of sustainable development.

Keywords: planning, local development work, local democracy, life mode analysis, suburban areas, 60s and 70s, refugees, social exclusion, social capital, social economy, sustainable development.

Förord

DENNA RAPPORT har kommit till som ett resultat av ett tvärvetenskapligt samarbete under hösten 2001 och våren 2002 mellan ett doktorandprojekt på Institutionen för Arbetsvetenskap vid Göteborgs Universitet och ett doktorandprojekt vid tema Byggd miljö & Hållbar utveckling på Chalmers Arkitektur. Det som för våra olika forskningsprojekt samman är ett gemensamt intresse för begreppet socialt kapital. Samarbetet syftade till att i en pilotstudie pröva en metod – livsformsanalys – för att se om och hur den kan vara användbar i våra respektive fortsatta forskningsarbeten.

Vi har använt livsformsanalys så som teorierna och metoden har utvecklats av fil. dr. Liselotte Jakobsen och prof. Jan Ch. Karlsson vid Karlstads Universitet. Vi vill rikta ett stort tack till dem för att de generöst delat med sig av sitt detaljrika arbetsmaterial och för deras engagemang för pilotstudiens genomförande.

Vi vill också tacka Riksbyggen vars jubileumsfond *Den goda staden* finansierat pilotstudien och därigenom möjliggjort ett samarbete som annars inte skulle ha kommit till stånd. Tack även till Adlerbertska stipendiefonden som också bidragit till studiens förverkligande genom sitt stöd riktat till projekt rörande hållbar utveckling. Ett tvärvetenskapligt synsätt är en viktig förutsättning för utvecklandet av kunskap rörande den breda betydelsen av begreppet hållbar utveckling. Synsättet är också viktigt för möjligheten att finna lösningar på problem som går att implementera i praktiken, då den lokalt anställda praktikern i sin vardag ofta ställs inför just mångfacetterade och komplexa problem.

Ett varmt tack också till intervjupersonerna som har ställt upp på att under flera timmar berätta sin livshistoria och vända ut och in på sina vardagsliv inför oss och vår bandspelare!

GÖTEBORG I MARS 2002

GUNNAR GILLBERG

JENNY STENBERG

INTRODUKTION 9

Syfte 10

Metod 11

Livsformsanalys och kritisk realism 11

Livsform som struktur 14

Livsformsanalys som metod 17

Livsformerna 18

Metoder och verktyg 20

RESULTAT 23

Fatima 24

Maryam 27

Mehdi 30

Livsformsmekanismer 31

Inflytande och demokrati 36

Samband mellan livsform och demokratisyn 37

DISKUSSION 41

Lokalt utvecklingsarbete 41

Socialt kapital 45

Social ekonomi 49

Hållbar utveckling 51

Avslutande reflexioner 53

BILAGOR 55

Intervjuarinstruktion 55

Instrument 1: Livshistoria 61

Instrument 2: Arbetshistoria 62

Instrument 3: Social nätverkskarta 63

Instrument 4: Tidsdiagram 64

Författarinformation 65

REFERENSER 66

PÅ GRUND AV KVINNORS OCH MÄNS olika historiska erfarenheter har begreppet 'ekonomiskt beroende' olika betydelse beroende på om det syftar på kvinnor eller män. En ekonomiskt oberoende kvinna är en kvinna som försörjer sig själv: hon är *ekonomiskt oberoende av en man*. Ekonomiskt oberoende män talas det sällan om. När uttrycket förekommer, så syftar det inte på att en man är ekonomiskt oberoende av en kvinna, utan en man som kan försörja sig utan att lönearbeta. Han är *ekonomiskt oberoende av lönearbete*.

Liselotte Jakobsen (1999: 210) som i sin tur lånat citatet från Anita Nyberg (1997: 3).

Introduktion

DEN GODA STADEN innebär att sträva efter hållbar utveckling. Visionen innebär enkelt uttryckt att vi – globalt sett – ska leva på ett sätt som möter människans grundläggande behov, men vi ska göra det på ett sätt som även ger framtida generationer samma möjligheter som vi själva har. Den breda betydelsen av begreppet innebär sålunda att miljömässiga och ekonomiska aspekter värderas i samma utsträckning som sociala och institutionella aspekter. Det räcker alltså inte med bra miljötekniska lösningar som leder till ökad välfärd, de måste också fungera socialt för att kunna betraktas som en del av hållbar utveckling. Idéerna måste dessutom fungera institutionellt i en befintlig eller förändrad beslutsstruktur, för att den goda effekten ska bestå under en längre tidsperiod. Institutionella aspekter av hållbar utveckling handlar inte bara om samhällets formella struktur, de informella nätverken är en lika viktig del. Den goda staden förutsätter således en närmiljö med fungerande sociala nätverk och en fungerande demokratisk aktivitet.

Ett aktuellt sätt att närma sig frågan om demokrati och sociala nätverk är att knyta an till den nordamerikanske statsvetaren Robert D. Putnams redan klassiska bok om Italien *Den fungerande demokratin* som kom ut på engelska 1993. Putnam beskriver där betydelsen av vad han kallar *socialt kapital*. Det är enligt honom en mellanmänsklig resurs med vars hjälp människan kan agera i vardagen. Det sociala kapitalet växer i områden som är starkt präglade av en medborgaranda, där de mer eller mindre informella nätverken, föreningarna och sammanslutningarna som engagerar medborgarna är väl utvecklade. En hög grad av medborgaranda leder också till ökad ekonomisk tillväxt, visar Putnam.

Även om man utgår från att det sociala kapitalet är betydelsefullt för den ekonomiska och sociala utvecklingen i ett område kvarstår dock ett antal frågor. Hur uppstår ett socialt kapital och vilka faktorer påverkar det sociala kapitalets karaktär? Varför fungerar vissa typer av nätverk och lokala gemenskaper utvecklande och mobiliserande, medan andra fungerar konserverande och passiviserande? Vilken betydelse har det sociala kapitalet för utvecklandet av lokala demokratiprocesser? Vilka frågor och ämnen aktualiseras av sådana informella nätverk och vilka möjligheter finns att påverka inom de befintliga beslutsstrukturerna hos t.ex. en stadsdelsförvaltning eller ett bostadsföretags distriktsorganisation?

Dessa frågor är centrala i de två forskningsprojekt vilka utgör basen för denna pilotstudie. Det betyder att ett fokus på den lokala nivån och dess förutsättningar är centralt för utvecklingen av projekten. Ytterligare avgränsningar av betydelse är valet av miljö – stadsmiljö – och valet av problemområde – lokalt inflytande i miljonprogramsområden i större städer. Avgränsningarna motiveras främst av att det är dessa områden som har ett stort behov av extra samhälleligt stöd som en följd av att de tar emot många flyktingar och för övrigt även tar emot många människor med sociala problem. Arbetslösheten är därför ofta hög – liksom socialbidragsnivån – och genomströmningen av nya invånare är ofta så omfattande som trettio procent per år. Dessa problem medför att samhället satsar särskilt riktade resurser, som t.ex. det nationella exemplet eller storstadssatsningen.² Detta gör man dels för att bidra till att förbättra de lokala förhållandena och dels för att bidra till att metodutveckling sker rörande hur de offentliga medlen kan användas på lokal nivå, på ett sådant sätt att invånarnas behov kan tillfredställas bättre än tidigare. Inom ramen för sådana projekt och processer efterfrågas ofta kunskap om vilka invånarna egentligen är, eftersom de förutsätter nya och bättre former för kommunikation med medborgarna. Det är detta problemområde som utgör den bakgrund mot vilken pilotstudien genomförts.

Syfte

Pilotstudien syftar till att pröva en metod – livsformsanalys – och dess användbarhet inom det lokala utvecklingsarbetet.¹ I analysen studeras resultatet med ett särskilt fokus på relationen till socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling. Dessa aspekter är centrala teman inom våra respektive forskningsprojekt och resultaten från pilotstudien kommer att diskuteras vidare inom ramen för dessa projekt. Denna rapport avser främst att redovisa själva metoden, alltså livsformsanalys som metod. Framför allt är avsikten med rapporten att göra analysmetoden mer tillgänglig för en

¹ Vi har valt att pröva livsformsanalys så som den har vidareutvecklats vid Universitetet i Karlstad av Liselotte Jakobsen och Jan Ch. Karlsson.

² För ytterligare information se <http://www.storstad.gov.se>.

bredare publik. Rapporten avser emellertid också att diskutera de resultat som denna – mycket begränsade – pilotstudie har lett fram till rörande lokalt utvecklingsarbete och socialt kapital.

Metod

Den metod som vi har använt oss av för att genomföra pilotstudien betecknas som kvalitativ. Den bygger dels på litteraturstudier av tidigare forskning inom området, dels på ett studiebesök vid Karlstads Universitet där den senaste forskningen angående livsformsanalys i Sverige har bedrivits, samt tre provintervjuer på ca. tre timmar vardera med två kvinnor och en man bosatta i ett miljonprogramsområde i Göteborg. Personerna valdes ut främst med tanke på sitt ursprung – de hade alla kommit till Sverige som flyktingar för tio till femton år sedan – eftersom vi ville pröva hur metoden fungerar i förhållande till människor med sådana erfarenheter.

Det empiriska underlaget för pilotstudien är naturligtvis mycket litet och vi har heller inte ambitionen att resultaten ska vara generaliserbara. Avsikten var som sagt endast att pröva hur metoden fungerar, för att utröna huruvida vi kan fortsätta att arbeta på ett liknande sätt i framtiden. Intervjuerna genomfördes på så sätt att vi följde en i förväg utarbetad intervjumall, intervjuerna bandades och en sammanfattning av dem skrevs ut. Materialet analyserades sedan i enlighet med de anvisningar som analysmetoden föreskriver. Det är framför allt de mycket handfasta instruktioner som forskarna i Karlstad tagit fram som utgjort vårt metodunderlag för den empiriska delen.

Resultaten från undersökningen diskuteras i slutet av denna rapport i förhållande till några teoretiska synsätt som berör de teman vilka är i fokus inom våra respektive forskningsprojekt – lokalt utvecklingsarbete, socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling. Detta urval av teoretisk litteratur är inte på något sätt heltäckande, utan ska snarare ses som exempel på vad som är aktuellt inom våra respektive discipliner.

Livsformsanalysens teoretiska bas är viktig för dess funktion som analysmetod. För Jakobsen och Karlsson utgörs fundamentet för livsformsanalys av den kritiska realismen. Nästa kapitel kommer därför att beskriva denna bas och dess betydelse för metoden. Livsformsanalysen som metod kommer därefter att beskrivas mer konkret.

Livsformsanalys och kritisk realism

Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten för den metod som denna pilotstudie försöker pröva och beskriva, är den så kallade kritiska realismen. Den per-

son som främst kommit att förknippas med den kritiska realismens tankar är den engelske filosofen Roy Bhaskar.³ Grundtanken i den kritiska realismen är att kunskap är teori- och begreppsberoende men inte teorideterminerad.⁴ Det betyder att det finns en objektiv verklighet som är möjlig att söka, men vår möjlighet att nå denna ”sanna” kunskap är alltid beroende av begrepp och teori, vilket gör att vi alltid kommer att se verkligheten genom de begrepp och teorier vi konstruerar. Att dessa kan vara felaktiga visar den historiska erfarenheten vi har av kunskapsutvecklingen. Det finns dock möjligheter – menar den kritiska realismen – att medvetet konstruera situationer som reducerar felbarheten och därmed ökar möjligheten att förstå verkligheten. Relationen mellan verkligheten och de begrepp och teorier vi konstruerar är alltså det centrala problem som den kritiska realismen behandlar och det är denna relation som ständigt är närvarande i varje forskningsprocess.⁵

Den kritiska realismen skiljer mellan naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig kunskapsbildning genom att konstatera att naturvetenskapernas objekt är ”naturligt producerade” men ”socialt definierade” medan samhällsvetenskaperna tvingas handskas med både socialt producerade och definierade objekt, alltså objekt som aktivt och medvetet har åsikter om både resultat, metod och tillämpning. Samhällsvetenskapen ägnar sig därmed åt en ”dubbel” hermeneutik, man tolkar alltså i stor utsträckning andra människors tolkningar. Denna skillnad menar man är avgörande, även om kunskapen som sådan i båda fallen är begreppsligt förmedlad.⁶

Var kan man då säga att den kritiska realismen befinner sig på den vetenskapsteoretiska kartan? Ett sätt att närma sig denna fråga är att se den kritiska realismen som ett försök att hitta en ny position för samhällsvetenskaperna, en position som tar avstånd från den ”naiva” objektivismen och därmed erkänner den komplexa och begreppsligt förmedlade verklighet som både är teoriberoende och värdeladdad. Men den tar också avstånd från den radikala relativismen som förnekar alla anspråk på att det finns en ”sann” eller ”verklig” kunskap och som menar att alla försök till generell kunskapsbildning är meningslösa då den eventuella verklighet som finns för alltid är dold bakom de språkliga kategorierna. Sammanfattningsvis kan man säga att den kritiska realismen utgår från tre grundantaganden:⁷

1. Det existerar en verklighet oberoende av våra begrepp och vår kunskap om den.
2. Denna verklighet är i stor utsträckning otillgänglig för omedelbar observation.
3. Verkligheten innehåller faktorer som vi inte kan observera men som vi indirekt kan erfara och förstå genom att den får ”saker att hända” i världen.

³ Se bland annat Bhaskar (1978) och Bhaskar (1994).

⁴ Danermark et al. 1997: 23. Vi refererar i huvudsak till Danermark et al. eftersom det - enligt vår bedömning - är den mest genomarbetade och heltäckande beskrivningen av den kritiska realismen på svenska.

⁵ Danermark et al. 1997: 32.

⁶ Danermark et al. 1997: 43-50.

⁷ Danermark et al. 1997: 29.

Bhaskar skiljer, enligt Danermark m.fl., mellan tre så kallade ontologiska domäner.⁸ Empirins domän som utgörs av det vi direkt eller indirekt erfar och upplever. Det är på denna nivå vi insamlar data och fakta, våra observationer är där alltid knutna till någon form av teori eller förståelse. Den andra domänen kallas för det faktiskas domän och utgörs av det som sker oavsett om någon observerar det eller inte. Den tredje och sista domänen är den så kallade verklighetens domän som innehåller dels teoriberoende empiri, dels händelser som äger rum oavsett om de observeras eller inte, samt även de så kallade mekanismer som förmår producera händelser i världen. Detta synsätt får konsekvenser för uppfattningen om vad vetenskapligt arbete är, eller kanske snarare borde vara. Den empiriska världen är alltså enligt Bhaskar inte detsamma som verkligheten. Danermark m.fl. skriver följande:

”Vetenskapligt arbete består istället i att utreda och identifiera sammanhang respektive icke sammanhang mellan det vi erfar, det som faktiskt händer och de underliggande mekanismerna som producerar händelser i världen.”⁹

Vetenskap kan alltså inte, enligt den kritiska realismen, reduceras till observationer av empiriska fenomen eftersom dessa i sig är teoriimpregnerade. Mekanismerna bakom fenomenen och de händelser som utspelas måste också förstås och dessa är sällan direkt observerbara. Vetenskapen rör sig därmed i de två dimensioner som karakteriserar vetenskapen och dess objekt. Dels en så kallad *intransitiv* sida som utgörs av den verklighet som existerar oberoende av vetenskapen – alltså verkligheten i sig. Denna sida är det ”något” som är vetenskapens objekt. Den andra dimensionen utgörs av vetenskapens *transitiva* objekt som är alla de föreställningar och teorier som förbinder vetenskapen med verkligheten. Den intransitiva dimension kommer alltid att vara mer eller mindre oåtkomlig, men vi kan genom de teorier vi producerar genom den vetenskapliga processen för tillfället skapa godtagbara ”sanningar” om objektet. Det kommer alltid att existera en *ontologisk klyfta*¹⁰ mellan våra föreställningar om världen och det som döljer sig bakom dessa föreställningar. Den transitiva dimensionen, d.v.s. våra föreställningar och teorier om verkligheten, är dock alltid möjlig att revidera, vederlägga eller förbättra. De är alltså möjliga att ändra eller förkasta i syfte att bättre spegla den intransitiva dimensionen.¹¹

Att kunskap om verkligheten inte är något givet som kommer av omedelbara iakttagelser innebär att vi måste söka efter kunskap. Det är alltså sökandet efter kunskap och inte samlandet av erfarenheter och fakta som utgör den egentliga vetenskapliga arbetsprocessen. Det mest grundläggande redskapet i detta sökande är språket menar Danermark.¹² Även om språket och begreppen är sociala konstruktioner så är vår enda väg att nå kunskap just genom språket. Det är i språket som vetenskapens transitiva

⁸ Danermark et al. (1997: 30) som i sin tur refererar till Bhaskar (1978: 56).

⁹ Danermark et al. 1997: 31.

¹⁰ Danermark et al. 1997: 33.

¹¹ Danermark et al. 1997: 33; Jakobsen 1999: 41.

¹² Danermark et al. 1997: 39.

dimension visar sig och får mening. Den kritiska realismen syn på språket beskrivs av Danermark m.fl. på följande sätt:

”Med en kritisk realistisk utgångspunkt ligger lösningen tvärtom i att vara medveten om, och ta fasta på, hur relationen mellan språk och verklighet är beskaffad, det vill säga inse det inre och ömsesidiga sambandet mellan begrepp/kunskap, de praktiker vi som människor är engagerade i och den värld som praktiker hanterar. Det är på grund av detta samband som språket är ett av våra viktigaste instrument vad gäller att utforska verkligheten: därav den kritiska realismens fokusering på den vetenskapliga begrepps-bildningens betydelse.”¹³

Begreppslig abstraktion är en central samhällsvetenskaplig verksamhet, enligt den kritiska realismen, den syftar till att identifiera det vetenskapliga objektets (samhället eller en grupp) generativa mekanismer, alltså de händelser som objektet ger upphov till. Man skiljer mellan händelse, mekanism och struktur och målet är att förstå hur olika strukturer aktiverar mekanismer som i sin tur producerar händelser. En struktur är i detta sammanhang en uppsättning in-ternt relaterade objekt eller sociala relationer, exempelvis en organisationsstruktur eller en personlighetsstruktur – alltså struktur på olika nivåer.¹⁴

”När strukturella mekanismer aktiveras, producerar de, beroende på vilka andra mekanismer de för tillfället kombinerar med, skilda effekter. En viss mekanism kan producera helt olika händelser vid olika tillfällena, och omvänt så kan samma händelse ha helt skilda orsaker.”¹⁵

Den vetenskapliga uppgiften är alltså att identifiera och förstå dessa processer som ligger bakom det observerbara. Forskaren måste då ställa så kallade *trans-faktiska*¹⁶ frågor som prövar dessa processer, alltså frågor där de generativa mekanismerna framträder. Detta innebär bland annat tankeoperationer där man försöker rekonstruera de villkor som gav upphov till händelserna. Man kan kanske se detta som den samhällsvetenskapliga motsvarigheten till det naturvetenskapliga experimentet.¹⁷

Livsform som struktur

Etnologen Åke Daun var en av de första i Sverige som i boken *Boende och livsform*¹⁸ använde begreppet livsform inom boendeforskningen.¹⁹ Begreppet så som det används av Jakobsen och Karlsson i Karlstad²⁰ grundas i den kritiska realismens förståelse av vetenskap och verklighet. Livsformsbegreppet är ett teoretiskt, abstrakt och strukturellt begrepp och man får inte blanda samman detta med individer eller grupper av ”konkreta människor” enligt Jakobsen.²¹

Livsform är alltså ett strukturellt begrepp. En viktig omständighet att ta hänsyn till i den samhällsvetenskapliga forskningsprocessen är emeller-

¹³ Danermark et al. 1997: 43.

¹⁴ Danermark et al. 1997: 63.

¹⁵ Danermark et al. 1997: 77.

¹⁶ ”Retroduktion /är/ en tankeoperation som innebär att man rekonstruerar de grundläggande villkoren för att något ska vara det det är, eller annorlunda uttryckt, att man argumenterar sig fram till de egenskaper som måste finnas för att denna företeelse skall vara möjlig. Transfaktisk eller transcendental argumentation är en form av retroduktion som innebär att man söker dessa egenskaper bortom det omedelbart givna” (Danermark et al. 1997: 311).

¹⁷ Jakobsen 1999: 132.

¹⁸ Daun 1980.

¹⁹ Wikström 1992: 11.

²⁰ Jakobsen och Karlsson 1993; Jakobsen 1999.

²¹ Jakobsen 1999: 42.

tid förhållandet mellan struktur och agent, alltså mellan handlande individer och de omgivande institutionerna och förhållandena. Den kritiska realismen menar att dessa två storheter inte går att förena, men väl överbrygga. Danermark m.fl. skriver följande:

”Om vi inte hela tiden reproducerar och förändrar sociala institutioner och strukturer, så skulle de upphöra att existera – det är den sanning som ligger i handlingsmodellen. Men våra handlingar förutsätter dessa relationer och det är de som gör handlingar möjliga och andra inte – det är den sanning som ligger i faktamodellen. Struktur och agentskap är ömsesidigt beroende storheter. Men de är också två helt olika slags storheter: Strukturer *är* inte handlande agenter och agenter *är* inte sociala relationer.”²²

Samhället kan alltså inte reduceras till enbart ett oräkneligt antal handlande individer och handlande individer kan inte existera utan ett samhälle. Den samhällsvetenskapliga uppgiften – eller snarare de samhällsvetenskapliga objekten – blir ur detta perspektiv en fråga om att studera relationen mellan dessa två storheter; att studera hur samspelet ser ut mellan de sociala strukturerna och det mänskliga handlandet. Det centrala är att undvika sammanblandning av struktur och agent samt att fästa uppmärksamheten på länkarna mellan dessa två storheter. Livsformsbegreppet är alltså ett strukturbegrepp som har skapats för att förstå vissa strukturella faktorerers inverkan på individens handlingsutrymme. Med hjälp av den kritiska realismens terminologi kan man säga att livsformsbegreppet är ett transitivt objekt, alltså en föreställning om hur världen är beskaffad. Begreppet söker fånga ett intransitivt förhållande; en existerande verklighet eller struktur som påverkar våra handlingar och vårt sätt att tänka. Detta ”något” som döljer sig bakom våra föreställningar ger upphov till generativa mekanismer, det får saker att hända.

Livsformerna är således en del av samhällets sociala struktur och de är något vi föds in i och de reproduceras av handlande individer. De utgör därmed ett villkor för mänskligt handlande och de ger upphov till ett antal möjligheter och begränsningar hos individen. Livsformen determinerar dock inte mänskligt handlande, lika lite som andra sociala strukturer gör det. Individen är fri att välja, men predisponerad för skilda handlingsvägar och val.²³ Exempelvis är möjligheten för en invandrarkvinna med fem barn från Somalia att genomföra en akademiskt karriär annorlunda, jämfört med en ensamstående man från svensk medelklass. Båda har som individer möjlighet att välja, men kostnaden är betydligt högre för den ena parten som en följd av den underliggande predisponeringen som ligger i att man tillhör olika strukturella positioner. Livsform är enligt Jakobsen ett sätt att förstå och beskriva dessa olika positioner.

²² Danermark et al. 1997: 96.

²³ Jakobsen 1999: 52.

”Livsform ska förstås just som olika *positioner* (olika internt relaterade objekt) i den struktur av sociala relationer som konstituerar modern västerländska samhällen. Samtidigt utgör livsformerna i sig själva strukturerade helheter med specifika och internt relaterade praktiker och ideologier. Bakom livsformerna finns emellertid ytterligare andra strukturer med andra, likaledes internt relaterade, positioner, praktiker och ideologier. De mest avgörande av dessa positioner har begrepliggjorts som arbetsform och kärleksform /.../. Samtliga dessa strukturer rymmer egna specifika kausala krafter och mekanismer som villkorar konkreta situationer, och som därmed tenderar att orsaka bestämda händelser i den konkreta verkligheten.”²⁴

De generativa krafterna som hämtar sin näring ur de olika positioner och underliggande strukturer som sammanfattningsvis kan kallas för livsformer och som påverkar människors handlingsmönster, är den samhällsvetenskapliga analysens objekt.

”Utgångspunkten här är emellertid att det är skillnaden mellan struktur och agent som gör samhällsvetenskaplig analys både möjlig och meningsfull. /.../ I relation till de vetenskapliga tvisterna om ’vem som bestämmer’ – samhället eller individen – representerar den modell jag förespråkar snarast ståndpunkten att denna fråga är fel ställd. Vilket som bestämmer vad när det gäller konkreta sociala händelser och förlopp kan inte avgöras på förhand. Istället är det samhällsvetenskapens uppgift att i varje enskilt fall undersöka detta.”²⁵

Slutsatsen är att vi *lever* livsformer snarare än *bär* dem.²⁶ Det speglar den komplexa verkligheten och den samhällsvetenskapliga uppgiften är att i varje enskilt fall analysera och förstå hur de generativa mekanismerna verkar – att förstå och utreda de komplexa spelet mellan agent och struktur.

En anledning till att livsformsanalys så som den behandlas av forskarna i Karlstad är särskilt intressant, är deras speciella fokus på genus. En allvarlig kritik som de riktar mot utvecklingen av den danska livsformsanalysen är nämligen bristen på bearbetning av skillnaden mellan könen.²⁷ Visserligen infördes så kallade kvinnospecifika²⁸ livsformer av Rahbek Christensen²⁹ – från början fanns endast tre livsformer – med motiveringen att kvinnornas liv var så väsensskilt från männens att det inte gick att förklara dem på samma sätt. Karlstadforskarna menar emellertid att detta inte är tillräckligt. I och med att skillnaden inte teoretiseras, finns det heller inte möjlighet att förklara olikheterna – detta eftersom livsformsanalys är ett teoretiskt och strukturellt begrepp.

Jakobsen frågar sig således: ”Vad hade hänt om Højrup hade valt, säg, ’patriarkat’ som ingångsbegrepp i stället för ’produktionssätt?’”³⁰ Eftersom ingångsbegreppet är avgörande på det sättet att det fastlägger den problematik utifrån vilket samhället undersöks, är det viktigt att analysera detta val noga – något som kan resultera i omvälvande förändringar för teoribygget. Jakobsen har emellertid, som vi har förstått det, inte valt att förändra ingångsbegreppet totalt sett, utan hon har som lösning på denna problematik valt att inarbete en strukturell ’kärleks-

²⁴ Citatet kommer från Jakobsen (1999: 52-53). Inom citatet refererar författaren i sin tur till Jakobsen (1993) och till Jakobsen och Karlsson (1993).

²⁵ Jakobsen 1999: 52-53.

²⁶ Jakobsen och Karlsson 1993: 69.

²⁷ Jakobsen 1999: 32.

²⁸ ”Uttrycket ’kvinnospecifika’ skall enligt Christensen inte tolkas som annat än att det rör sig om livsformer som empiriskt hittills ’burits’ av kvinnor. I princip antas kvinnor och män kunna bära samtliga livsformer” (Jakobsen 1999: 31).

²⁹ Rahbek Christensen 1987.

³⁰ Jakobsen 1999: 34.

formsteori' i den ursprungliga livsformsanalysen. Hon menar att detta inte bara förbättrar möjligheten till att förklara skillnader mellan könen, utan att det får positiva konsekvenser även för möjligheten att förklara andra maktförhållanden.³¹ Kärleksformsteorin innebär att ingångsbegreppet produktionssätt kompletteras med begreppet kön/genusssystem. Det första kallar Jakobsen *organisationen av den ekonomiska sfären* medan den andra benämns *organisationen för den socio-sexuella sfären* – tillsammans bildar de begreppspar *arbete och kärlek*.³²

”Varje livsform baserar sig alltså på sammanflödet av en position i ett ekonomiskt produktionssätt, en *arbetsform*, och en position i ett ekonomiskt produktionssätt, en *kärleksform*. I sin egenskap av att organisera de två sociala processer – arbete och kärlek – som är oersättliga för det mänskliga livets fortbestånd utgör detta sammanflöde i ordets egentligaste mening en *livsform*.”³³

Som en konsekvens av införlivandet av kärleksformsteorin i livsformsanalysen har Jakobsen valt att kalla de nya livsformerna ”kvinnliga” istället för ”kvinnospecifika”. Det sistnämnda begreppet står ju i den danska analysen för att det oftast ’burits’ empiriskt av kvinnor, emellertid har det inte funnits några teoretiska könsskillnader. Nu finns det en sådan skillnad, menar Jakobsen, och det finns därför inte längre någon anledning att särskilja begreppen – således kallar hon dem framöver konsekvent för ”kvinnliga” respektive ”manliga” livsformer.³⁴

Avslutningsvis bör det också tydliggöras att det finns en avgörande skillnad mellan livsstil och livsform. Livsstilsbegreppet syftar i första hand på värderingsuppsättningar, alltså att på ett konkret plan analysera och förstå människors val av aktiviteter och yttre attribut som speglar en önskad självbild. Livsstilsbegreppet lägger däremot mindre vikt vid de bakomliggande sociala strukturerna och de generativa mekanismerna.³⁵ Livsformsbegreppet refererar alltså till strukturer, mönster och materiella förutsättningar på en djupt lig-gande kulturell nivå, medan livsstilsbegreppet i högre grad behandlar valda livsmönster och preferenser i relation till utbildningsnivå, grupp-tillhörighet, inkomst och mer eller mindre fria val.³⁶ Livsformsbegreppets relation till klassbegreppet kan närmast beskrivas som att livsformsidén är en utveckling av klassbegreppet där ägande och exploateringsrelationer ingår, men där en rad andra centrala relationer tillfogats i syfte att ge en mer fullständig bild av de strukturer och mekanismer som påverkar människors liv.³⁷

³¹ Jakobsen 1999: 37.

³² Jakobsen och Karlsson (1993), Jakobsen (1999: 84). Analysen av den andra sfären – kärlek – bygger huvudsakligen på Anna G. Jónasdóttirs (1991) genusforskning.

³³ Jakobsen 1999: 111.

³⁴ Jakobsen 1999: 111.

³⁵ Jakobsen och Karlsson 1993: 21-22.

³⁶ Wikström 1992.

³⁷ Jakobsen och Karlsson 1993: 22.

Livsformsanalys som metod

Livsformsanalys är enligt Jakobsen och Karlsson en metod som tar sin utgångspunkt i livsformsbegreppet och den kritiska realismens vetenskapssyn och som undersöker de strukturer och relationer som ligger till grund för människors vardagsliv. Under 80-talet introducerades livsformsanalys av danska

etnologer, främst av Thomas Højrup i *Det glemte folk*³⁸ och Lone Rahbek Christensen i *Hver vore veje*.³⁹ I Sverige har livsformsanalys diskuterats i planeringssammanhang av t.ex. Hans Arén som i rapporten *Allt i möjligt*⁴⁰ beskriver analysmetodens potential för att bidra till utvecklandet av en kulturellt medveten samhällsplanering. Livsformsanalys har sedan vidareutvecklats genom integration av könsteoretiska perspektiv av Jakobsen och Karlsson som i rapporten *Arbete och kärlek* och avhandlingen *Arbete, kön och risk* beskriver sina resultat.⁴¹ De två grundkategorierna *arbete* och *kärlek* utgör för dem hörnstenarna i begreppet och därmed också i metoden. Livsformsanalysen har sitt ursprung i välfärdsforskningen och den danska liksom den svenska livsformsforskningen grundas på debatten om samhällsplanering, välfärd och livskvalitet med fokus på gapet mellan centrala och lokala premisser och perspektiv.⁴² Det är detta fokus som är det främsta skälet till att vi vill undersöka livsformsanalysens potential som metod när man vill förstå lokal utveckling och medborgerligt inflytande samt det sociala kapitalets ursprung och karaktär.

Begreppet livsform är dock, som tidigare nämnts, inte i sig en konkret beskrivning av en människas liv, utan det är ett teoretiskt, abstrakt och strukturellt begrepp. Livsformer är alltså *inte* grupper av konkreta människor, lika lite som grupper av konkreta människor är livsformer. Livsformsbegreppet är heller *inte* utvecklat för att klassificera konkreta människor eller konkreta sociala fenomen – det är utvecklat för att kunna analysera och förklara dem.”⁴³

Livsformsanalysens syfte är alltså att via en rad bakgrundsfaktorer och värderingsundersökningar finna faktorer i livsmiljön som spelar roll vid utvecklingen av människors handlingskompetens och strategival rörande sin aktivitet på arbetsmarknaden, i bostadsområdet eller i sin livsmiljö. Man kan kanske säga att livsformsanalysens mål är att finna de generativa mekanismer som delvis styr människors handlingsmönster och förståelse av sig själva och sin omvärld.

Livsformerna

Jakobsen och Karlsson har i sin utveckling av den danska livsformsanalysen identifierat och arbetat med åtta livsformspraktiker, varav sex av dem bygger på en omfattande empiri och tolkningsarbete, medan den mer diffust beskrivna livsformen som benämns investorns livsform utgår från antaganden.⁴⁴ Livsformerna bygger på två centrala aspekter som står i relation till varandra. Dels *kärleksformen* som är omsorgs-, behov- och relationsorienterad, dels *arbetsformen* som är prestationsinriktad och instrumentell. I sammansmältningen mellan kärleks- och arbetsform uppstår livsformsspecifika strukturer. De åtta identifierade livsformerna är uppdelade i fyra manliga livsformer och fyra kvinnliga. De kvinnliga livsformerna har utvecklats mot bakgrund av att närvaron av sådana strukturella positioner i hög grad fortfarande präglar samhället. De

³⁸ Højrup 1989.

³⁹ Rahbek Christensen 1987.

⁴⁰ Arén 1994.

⁴¹ Jakobsen och Karlsson 1993; Jakobsen 1999.

⁴² Jakobsen 1999: 12-13.

⁴³ Jakobsen 1999: 42.

⁴⁴ Jakobsen och Karlsson 1993: 170-195; Jakobsen 1999: 159-248.

kvinnliga livsformerna förenas av att de alla har hem och familj som grundläggande arbets- och ansvarsområde samt att de inte bygger på egna positioner i arbetslivet och samhället. De existerar i relation till de manliga livsformerna och har som mål att bekräfta dessa via familjeliv och relationsbyggande. Både mål och medel finns inom familjen.⁴⁵ Den kärleksform som präglar de kvinnliga livsformerna kan närmast beskrivas som en bekräftarnas kärleksform. Den manliga kärleksformen har däremot karaktären av ett bemyndigande som är förbundet med de arbetsformer som finns i samhället.⁴⁶

Arbetarlivsformen utgår från tanken om en tudelning av livet där arbetet i första hand ses som medel och fritiden som mål. Arbetarlivsformen innebär att man inte äger produktionsmedlen samt att man befinner sig i underordnad position i arbetslivet med små karriärmöjligheter. Frihet är i denna tankefigur detsamma som att vara ledig och arbete är det samma som lönearbete, att tjäna pengar.

Husmorslivsformen är den kvinnliga motsvarigheten till arbetarlivsformen. Den saknar dock strukturell förbindelse med den lönearbetande mannens arbetsform.⁴⁷ Husmorslivsformen skiljer inte på arbete och fritid. Husmorsarbete är ett sätt att förverkliga familjens fritid och engagemanget är riktat in mot familjen. Att arbeta är det samma som att lönearbeta. Att arbeta i hemmet uppfattas i grunden som att ta ansvar för familjen.

Karriärens livsform utgår, i motsats till arbetslivsformen, från fritiden som ett mål för arbetet. Fritiden är i hög grad en väg att uppnå karriärmål. Man gör också en distinktion mellan rutinarbete och engagerande arbete.⁴⁸ Utbildning och livsstil är viktigt och målet är att utveckla en konkurrenskraftig personlig unicitet.⁴⁹ Ledighet och familjeliv ses i första hand som ett sätt att ladda batterierna inför kommande arbetsuppgifter. Det engagerande arbetet betonas och ju högre upp i hierarkin man kommer, desto större chans är det att man får denna typ av arbete.

Representationsbustruns livsform är den kvinnliga motsvarigheten till karriärens livsform och den innebär, i motsats till husmorslivsformen, en nära koppling till partners arbets- och yrkesliv.⁵⁰ Målet är att representera karriärlivsformen och fungera som en respektabel och ur karriärsynpunkt stödande bakgrund. Livsformen innebär en rad oberoende uppgifter vid sidan av partner och barn, vilket betyder en hög grad av unicitet.⁵¹

Självständighetens livsform innebär att man äger produktionsmedlen samtidigt som man är producent.⁵² Förhållandet mellan arbete och fritid är gränslöst, de både smälter samman och bildar en helhet.⁵³ Självständighet är av stor betydelse och arbete blir både ett mål och medel i strävandet efter att förbli oberoende. Frihet är, till skillnad från arbetarlivsformen, inte att vara ledig utan snarare att vara självständig. Karriären är, till skillnad från karriärlivsformen, inte ett mål i sig utan ett medel för att bibehålla sitt oberoende.

⁴⁵ Jakobsen 1999: 204.

⁴⁶ Jakobsen 1999: 204.

⁴⁷ Jakobsen och Karlsson 1993: 196.

⁴⁸ Jakobsen och Karlsson 1993: 181.

⁴⁹ Jakobsen 1999: 179.

⁵⁰ Jakobsen och Karlsson 1993: 183.

⁵¹ Jakobsen 1999: 224.

⁵² Jakobsen 1999: 190.

⁵³ Jakobsen och Karlsson 1993: 189.

Medhjälperkans livsform är den kvinnliga motsvarigheten till självständighetens livsform och har i princip samma mål och inriktning som partnern. Skillnaden är emellertid att hon vanligtvis inte är delägare eller anses förvärvsarbetar.⁵⁴ Den strukturella förbindelsen med partners arbetsform är stark, även om valet av verksamhet ligger hos partnern. Uppgiften är att hjälpa till där det behövs och skillnaden mellan arbete och fritid är i princip obefintlig.⁵⁵

Investorns livsform innebär ägande av kapital och ofta finns en stark koppling mellan familj och kapital. Investeringar och risktagande är centrala aspekter och målet är nya investeringar.⁵⁶ Flit och självdisciplin är starka ideal och livsformen som sådan utgör delvis den politiska och ideologiska överbyggnaden i det kapitalistiska samhället.⁵⁷

Investorinnans livsform skall snarast ses som en hypotes, vilken baseras på antagandet att den utforskade och mycket bristfälligt beskrivna investorns livsform bör ha en kvinnlig motsvarighet.

Senare undersökningar tyder på att investornlivsformen snarare bör delas in i två olika livsformer.⁵⁸ Dels den produktiva kapitalismens livsform, dels den egentliga investorns livsform som snarare arbetar med pengar än med industriell utveckling. Teoretiskt innebär detta att det också bör finnas kvinnliga livsformer knutna till dessa, vilket betyder att det finns minst tio olika livsformer. Det är dock än en gång viktigt att betona livsformsbegreppets strukturella karaktär. Livsform är ett teoretiskt begrepp och inte en faktisk beskrivning av något som ”man är”. Likaså är kanske blandformerna i praktiken vanligare än de ”rena” livsformerna.

Metoder och verktyg

Frågan om hur och på vilket sätt livsformsanalysen kan och skall användas har diskuterats av de olika forskargrupper som debatterat metoden.⁵⁹ I den danska livsformsanalysen har intresset för kvantitativa analyser inte varit så stort, även om sådana undersökningar har genomförts i viss utsträckning. Man har då exempelvis varit intresserade av att studera i vilken omfattning människor är präglade av vissa livsformer och om det finns livsformer som håller på att marginaliseras med tiden. Forskarna i Karlstad menar att livsformsanalys kan användas både kvantitativt och kvalitativt, det är emellertid viktigt att upprätthålla vissa principer vid kvantitativ analys.⁶⁰ Deras huvudsakliga fokus när det gäller livsformsanalys är emellertid på kvalitativ analys, detta gäller särskilt inledningsvis när målet är att utreda de generativa mekanismerna.

Den modell vi valt att använda i denna metodundersökande studie är den som Liselotte Jakobsen använt i sin avhandling *Livsformer, kön och risk*.⁶¹ Metoden bygger på att data insamlas genom kvalitativa intervjuer uppdelade i två typer av frågor. Den inledande delen av intervjun syftar till att fastställa vilken eller vilka livsformer intervjupersonen (ip) lever och

⁵⁴ Jakobsen 1999: 235.

⁵⁵ Jakobsen och Karlsson 1993: 195.

⁵⁶ Jakobsen 1999: 160.

⁵⁷ Højrup 1989: 114.

⁵⁸ Jakobsen 1999: 158.

⁵⁹ Jakobsen och Karlsson 1993: 227-241.

⁶⁰ Jakobsen och Karlsson 1993: 241.

⁶¹ Jakobsen 1999.

den andra delen av intervjun syftar till att specifikt utreda de frågor som är relaterade till det problemområde man vill undersöka, i Jakobsens fall riskområdet.⁶² I vårt fall har de specifika frågorna rört synen på begreppen deltagande, inflytande och maktlöshet. Målet blir därmed att söka förklarande mekanismer i livsformen, att mot bakgrund av livsformstillhörighet tolka ip:s uppfattningar och upplevda handlingsalternativ inför frågan om makt, maktlöshet och inflytande i den lokala miljön.

Metoden innebär användandet av fyra intervjuarinstrument och ett frågeschema, hjälpmedel att använda vid intervjun i syfte att utröna ip:s livsform.⁶³ De fem instrumenten/frågeschemat behandlar:

1. Livshistoria.
2. Arbetshistoria.
3. Hem- och familjesituation.
4. Social nätverkskarta.
5. Tidsdiagram.

Den inledande delen i intervjun intresserar sig för *livshistorien*, vilket innebär att ip ger en allmän beskrivning av sin bakgrund, sitt arbete och sin familjehistoria. Tonvikten ligger på de historiska förhållandena och berör ip:s uppväxt och föräldrarnas – samt ibland far- och morföräldrarnas – uppväxt och arbetsförhållanden. Målet är att utröna vilka livsformer som föräldrarna har levt. Likaså undersöks ip:s skolgång och utbildningshistoria. Målet är att analysera och ta fasta på vilka brytpunkter och förändringar i ip:s utveckling som kan ge indikationer på vilka livsformer som ip lever och kanske också övergår från en livsform till en annan.

Den andra delen av intervjun syftar till att ta reda på ip:s *arbetshistoria* på ett mer ingående och konkret sätt. Här undersöks ip:s alla anställningar och arbetslöshetsperioder. Även frågor om hel- eller deltidsanställningar, tillfälliga anställningar tas upp här. De olika yrkenas karaktär och innehåll analyseras och även hur ip fått sina arbeten – via arbetsförmedling eller via kontakter. Motiven bakom val av yrke undersöks liksom hur formerna för arbetet har sett ut, om ip varit anställd, varit egen företagare eller arbetat i någon annan form. Även arbetsplatsernas geografiska placering diskuteras.

Den tredje delen i intervjun behandlar ip:s hem- och familjesituation. Intervjupersonen tillfrågas om hur boendesituationen har varit och hur den är just nu. Även familjebilden analyseras med fokus riktat mot äktenskap, partners livsform och synen på barn och barnuppfostran. Arbetsfördelningen i hemmet diskuteras också, samt hushållets ekonomi. Vidare diskuteras om ip:s är nöjd med sitt boende eller om det finns andra framtidsplaner.

Den fjärde delen i intervjun handlar om sociala nätverk och till sin hjälp har intervjuaren en *social nätverkskarta*. Målet är att ip ska berätta om vilka

⁶² Jakobsen 1999: 129.

⁶³ Karlsson har gjort en utförlig intervjuarinstruktion där även instrumenten och frågeschemat ingår (Karlsson 1988). Vi gör här en sammanfattning av instruktionen. Instrumenten/frågeschemat finns även med som bilaga.

personer som är viktiga för henne eller honom och placera in dem på en karta som anger dels om personen är släkt eller inte, dels om relationen är god eller irriterad, och dels hur ofta man har kontakt med varandra, samt i vilken utsträckning ip anser att dessa personer är att räkna med om hon eller han behöver hjälp. I anslutning till undersökningen av ip:s nätverk kan med fördel frågor ställas som ligger utanför själva livsformsundersökningen. Detta innebär att frågor som rör de område intervjuaren vill spegla mot livsformen här kan införas. Exempelvis ip:s syn på maktlöshet och inflytande och i vilken utsträckning personerna på den sociala nätverkskartan har betydelse för dessa frågor.

Den femte och avslutande delen av intervjun handlar om att fylla i ett *tidsdiagram*. Det fylls i på så sätt att ip anger vad han eller hon gjort den senaste vardagen samt den senaste söndagen innan intervjun. Intervjupersonen skall exakt ange vad hon eller han gjort, samt om detta är en normal dag under året eller om det är en speciell dag som inte är typisk.

Efter det att livsformsundersökningen är avslutad fortsätter intervjuaren med de frågor som är knutna till den speciella undersökningen, alltså den del av intervjun som rör exempelvis frågan om demokrati, maktlöshet eller risk, och som skall speglas och analyseras mot bakgrundvariabeln livsform. Även denna delen kan med fördel formuleras som ett frågeschema eller ett instrument.

Intervjuerna spelas in på band och analyseras därefter. Centrala nyckelbegrepp som återkommer i intervjuerna och som indikerar livsform lyfts fram och noteras. I synnerhet begrepp som behandlar synen på arbete och kärlek. När personens levda livsform eller livsformer är fastslagna analyseras de övriga svaren och man söker de mönster som visar i vilken utsträckning livsformen påverkar olika handlingar och uppfattningar kring de frågor intervjuaren är intresserad av att förstå.

* * *

Resultat

VI HAR som tidigare nämnts genomfört tre provintervjuer med avsikten att se om och hur livsformsanalys som metod kan vara användbar i våra fortsatta forskningsarbeten. Med detta kapitlet vill vi försöka återge en möjlig arbetsgång vid analysen av de utskrivna intervjuerna, vilken finns mer utförligt beskriven i Jakobsens avhandling.⁶⁴ Hon beskriver att analysarbetet tar avstamp i s.k. *grounded theory*⁶⁵ och vidare att undersökningens förankring i den kritiska realismen medför att den grundläggande formen för slutledning är *retroduktion*. Begreppet betyder att man prövar intervjupersonen mot olika hypotetiska påståenden, man gör alltså en tankeexperiment där man försöker utröna varför personen är det hon är – vad man *inte* kan ta bort för att hon ska vara det hon är.⁶⁶ Vidare är *transfaktiskt*⁶⁷ frågeställande centralt för den kritiska realismen, vilket innebär ett sökande efter förhållanden som ligger bortom det konkreta omedelbart givna och söker de strukturella orsaker som har genererat dem. Det var på så sätt som teorin om kärleksformerna utvecklades av Jakobsen och Karlsson, då de kvinnospecifika livsformerna inte gick att retroducera till samhällets interna ekonomiska relationer.⁶⁸ Den praktiska gång som Jakobsen valt för analysen av det utskrivna intervjumaterialet – och som vi försöker att pröva – är följande:

1. En genomgång av intervjuerna med avsikt att bestämma i vilken utsträckning de intervjuades berättelser ger uttryck för olika livsforms-mekanismer.
2. En genomgång av riskdelen (Jakobsen studerar intervjupersonernas syn på begreppet risk) med kodning och tematisering som en grund för

⁶⁴ Jakobsen 1999: 131-133.

⁶⁵ Grounded theory utvecklades på 60-talet av Glaser och Strauss. Begreppet innebär att man i sökandet efter att generera teori använder ett tillvägagångssätt som syftar till att teorin ska bli direkt användbar för sina tänkta syften (Glaser och Strauss 1967: 3). Det betyder att det är viktigt med en nära koppling till den praktiska verkligheten och att det empiriska materialet ska utgöra basen för den kunskapsutveckling som sker i forskningsprocessen – teorierna ska alltså vara empiriskt grundade.

⁶⁶ Jakobsen 1999: 132.

⁶⁷ Se även s. 14.

⁶⁸ Jakobsen 1999: 132.

teorigenerering samt identifikation av kausala samband mellan livsformer och riskförståelse.

3. Ytterligare en genomgång av hela intervjun med avsikten att se om riskdiskursen kunde förstås som effekter av livsformsmekanismerna.

I det här kapitlet presenteras sålunda först en berättelse om vardera intervju, där vi försöker lyfta fram de aspekter som ger uttryck för olika livsformsmekanismer. Vi berättar också i varje historia hur intervjupersoner ser på det sista frågeschemat – inflytande och demokrati – alltså den delen av intervjun som innehåller våra egna frågor där vi fokuserar på de tre begreppen deltagande, inflytande och maktlöshet. Till sist försöker vi studera vilka samband som man kan se mellan den eller de livsformer som intervjupersonerna lever, jämfört med deras åsikter om inflytande och demokrati. Det empiriska underlaget är naturligtvis alldeles för litet för att resultaten i sig ska vara användbara och det är heller inte avsikten. Vi vill som sagt främst pröva metoden, samtidigt som vi vill passa på att göra den mer lättillgänglig för en bredare publik.

Fatima

Fatima⁶⁹ som är palestinier berättar att hon är uppvuxen i ett flyktingläger i Libanon. Hennes föräldrar kom dit med sina respektive familjer när de var i tonåren, föräldrarna träffades i lägret och bildade familj där. I den stad som de kom ifrån hade farföräldrarna ett företag verksamt i hamnen men det gick inte att fortsätta med ett liknande arbete efter flykten. Hennes pappa arbetade som daglönare, så fungerade livet för de flesta palestinier i flyktinglägret.

”Det var fattigt. Men alla var fattiga också, där i lägret, så det var inte någonting så stort. Man känner inte sej så fattig, som här i Sverige.”

Pappa dog i en hjärtattack när Fatima var 12 år. Mamma började då jobba i köket på ett av PLO:s sjukhus i lägret. Hon hade egentligen en bra utbildning och kunde ha varit lärare om hon hade börjat arbeta utanför hemmet tidigare. Det fanns sex barn i familjen, nu var modern tvungen att lönearbeta för att få in pengar. När PLO tog över lägret var det lättare för Palestinierna. Fatima gick grundskola i lägret och fortsatte på libanesiskt gymnasium samt gick en sekreterarutbildning – hon arbetade parallellt som telefonist för att få in pengar till familjen. Det växte upp nya libanesiska bostadsområden bredvid lägret och familjen flyttade till en hyreslägenhet, det kändes som en stor lyx. Dom hade det dock mycket svårt, det var egentligen inte tillåtet för flickor att ha sådan frihet som Fatima hade. Det är fruktansvärt viktigt, beskriver hon, att ha en pappa i ett sådant samhälle. Både ekonomiskt och socialt. Pappans släkt – som i och för sig ville

⁶⁹ Intervjupersonernas namn är ändrade.

hjälpa dem efter faderns död – plågade modern svårt och anklagade henne för att inte skydda döttrarna tillräckligt väl.

Den politiska situationen i Libanon blev värre, Israel gick in i Libanon och det blev spänt. Det förekom massmord i flyktinglägren och livet blev mycket, mycket hårt. Fatimas familj, liksom många andra, blev utsatt för förtryck och döden fanns hela tiden närvarande. Slakten insåg att hon riskerade att hamna i fängelse p.g.a. sitt politiska engagemang och hon fick åka till Cypern vid 24 års ålder tillsammans med en väninna. Där arbetade hon på en tidning för PLO i flera år, träffade en man och gifte sig. Hon hade visserligen blivit förlovad flera gånger innan dess – första gången med sin kusin när hon var 16 år – men lyckats ta sig ur dessa tvångsgiftermål. Fatimas man var från Kuwait och arbetade för Pizza Hut, han hade ideal som var ganska olika hennes egna. Hon blev gravid. Den politiska situationen var osäker, det pratades om Oslo-avtalet och fred men det såg inte bra ut. Allt var osäkert – det var precis efter Gulfkriget. Fatimas mamma och en bror hade redan flytt från Libanon. De fanns i Sverige vid den här tiden, de kom som kvotflyktingar. Fatima skulle ha åkt till USA, hon hade fått visum dit men valde Sverige för slaktens skull. Att komma till mamma var viktig då. Det var också viktigt för barnets skull att komma iväg – att barnet skulle få ett medborgerskap.

”Det är ett problem i mitt liv att jag aldrig fått medborgarskap nånstans, jag har aldrig haft nån id-kort eller nånting sånt. Så det var ganska stort problem. Det var ganska stort för mej att min dotter ska få nånstans, hon ska tillhöra någonstans, hon skulle inte bli behandlad på samma sätt som jag.”

Det är nu tio år sedan som Fatima kom till Sverige, till en flyktingförläggning i Hovförs där hon bodde i tre år. Det var kallt – snö.

”Första tre år, det var helvete. Jag gjorde ingenting. Absolut ingenting, jag satt bara och väntade på uppehållstillstånd. Det var ingenting, jag kunde inte gå i skolan, kunde inte göra nånting. Det var tre förlorade år i mitt liv.”

Sedan flyttade hon till Göteborg, till ”en av de enda områden som vi tillåts bo i vi invandrare”, som hon uttrycker det. Mannen kom inte efter från Cypern utan förhållandet rann ut i sanden. Fatima påbörjade en lång vandring i utbildningssystemet, från svenska för invandrare, till komvux, till en annan kurs, tillbaka till komvux och så vidare i en evig cirkel. Efter hårt arbete med olika utbildningar – inte minst med det svenska språket – har hon nu lyckats få en projektanställning på sex månader i ett projekt som hon själv initierat och driver. Arbetet är självständigt och Fatima trivs mycket bra men framtiden är osäker. Kommer projektidén att förverkligas och övergå till att bli en ordinarie verksamhet? Kommer Fatima att få anställning inom verksamheten

så som hon hoppas – och förutsätter? Det är ju det som är hennes viktigaste drivkraft – att få ett fast *arbete*. Formen är också väsentlig för Fatima. Hon anser att verksamheten skulle fungera bäst som ett kooperativ. Kommunens företrädare är dock inte överens med henne.

”Och jag fortfarande försöker att kämpa med att i framtiden det kommer att bli kooperativ, för jag tror på det, jag tror att det blir för dom pratar så mycket när man går på möten här i stadsdelsförvaltningen att de vill så gärna befrämja föreningslivet, få förändring i området och i arbete. Men de vill inte släppa nånting, dom vill göra allt kommunalt.”

Arbete är viktigt. Livet kretsar ständigt kring avsaknaden av ett fast arbete för Fatima. Det viktigaste i livet är dock ändå dottern. Kärleken till henne, att hon mår bra och klarar sig bra i livet. Hon bor ensam med dottern i en hyresrätt. Hon trivs där hon bor förutom att det är för trångt, Fatima bor i vardagsrummet. Det är dock viktigt att klara hyran. Dotterns skola fungerar bra, där finns svenska barn också vilket hon tycker är mycket viktigt. Fatima är politiskt engagerad för palestiniernas rätt att återvända men har annars inte mycket fritid över för sig själv, eftersom hon har ensamt ansvar för dottern. Pengar är också en ständig bristvara som hindrar fritiden att bli så meningsfull som hon önskar. Fatima reser ändå regelbundet, hon hälsar på vänner eller släkten så att det blir billigt. Hon har mycket kontakt med släkten som finns dels i Göteborg, dels i Jordanien, samt med vänner både i Göteborg och i andra delar av världen – nätverket är stort.

Här går vi över på den del av intervjun som handlar om demokrati, där vi alltså tar upp frågor om deltagande, inflytande och maktlöshet. När vi frågar Fatima vad hon tänker på när vi säger *deltagande*, svarar hon snabbt – medborgarskap. Att man finns med i bilden, att vara med. Hon tänker också direkt på invandrare, att de inte är deltagare i samhället. Man måste vara med, vara delaktig i det som pågår runt omkring en, vara en del av det, det leder till utveckling, säger hon. Sammanfattningsvis finns det alltså fyra teman som hon associerar till begreppet deltagande: medborgerskap, att vara med, invandrare och utveckling.

På det andra begreppet – *inflytande* – svara Fatima att hon associerar till politik och menar att om hon får positivt inflytande så leder det till en positiv utveckling. Hon har dock aldrig själv upplevt det så i Sverige. Det handlar om makt, säger hon, utan politisk och ekonomisk makt kan man aldrig få inflytande. Hon har blivit det hon är, säger hon, tack vare det inflytande som flera personer runt omkring henne har möjlighet att utöva. De fyra teman som hon alltså främst associerar till begreppet inflytande är politik, utveckling, makt och personliga kontakter.

På det tredje begreppet, som är *maktlöshet*, är svaret snabbt givet: ”Invandrare, det är ju vi!” och hon lägger genast också till kvinnor.

”Barn har mer makt än vi”, säger hon. Passivitet är ett annat begrepp som stämmer in. Hon associerar alltså begreppet maktlöshet främst till invandrare, kvinnor och passivitet.

”När jag tänker på maktlöshet jag tänker på invandrare. Jag tänker på kvinnor. Fast vi är mycket delaktiga i samhället, men vi är maktlösa fortfarande. Vi har inte den makten. Det leder till passivitet, resultatet blir att man är passiv, man kan inte påverka, man kan inte ha inflytande.”

Fatima berättar sedan om många års engagemang i föreningslivet och den besvikelse hon känner över att inte kunna påverka det som är viktigt i livet. Kvinnorna är kulturbärare, de bär kulturen vidare till sina söner och döttrar och det är därför viktigt att de förändrar synen på sig själva, säger hon. Det är emellertid mycket svårt att genomföra, anser hon efter att ha försökt bl.a. inom föreningslivet. Att kvinnor får ett riktigt arbete är viktigt. Hon tycker att det är beklämmande att samhället satsar så mycket resurser på verksamheter för kvinnor som inte leder någonstans. ”Att kvinnor går där och slösar tid”, som hon uttrycker det. Myndigheten trivs med den där rollen, säger hon, att ta hand om invandrare. De stöttar inte projekt som kan ändra grundläggande värderingar och skapa arbete! Man tar inte projekt på allvar som drivs av invandrare, myndigheten vill inte släppa makten. Bara för att man har svårt för språket lämnas man på utsidan, menar hon. De vill inte satsa på sådant som de uppfattar som ett hot mot dem, mot deras egen verksamhet. Men invandrare måste ha ett arbete, säger hon. Sedan kan man börja engagera sej i det som en vanlig svensk engagerar sej i. Man säger att invandrare är så passiva, att de inte protesterar, men hur skulle de kunna engagera sej i sådana frågor om de inte har makt över sina liv. Hon menar att de är helt beroende av systemet för att kunna leva. Till och med föreningslivet är svårt, hon orkar inte gå till en förening om ingenting kommer att ändra sej. Hon menar att man blir besviken och drar sej tillbaka. Det har att göra med människovärde – att kunna försörja sej. Det är grundläggande.

Maryam

Maryam är född i Iran och bodde under sin uppväxt i Teheran. Maryams pappa arbetade för en stor statligt oljekoncern, han tog hand om nya utländska anställda som kom från t.ex. Filipinerna eller USA. Fadern var tvungen att flytta ofta i jobbet, modern som var hemmafru och de två yngre barnen – Maryam och hennes lillebror – fick flytta runt mycket vilket var tungt. Familjen hade dock kvar sitt hus i Teheran hela tiden, de äldre bröderna som gick på gymna-

siet kunde inte flytta så mycket. Maryam studerade senare konst, teater och regissörskap vid universitetet i Teheran. Det var fadern som idogt hävdade att hon måste söka till universitetet – han hade själv ekonomiexamen från militäruniversitetet – även om det var mycket svåra intagningsprov. De tre bröderna är också välutbildade, en är ingenjör, en är advokat och en är läkare.

Maryams konstutbildning var på fyra år men universitetet stängdes som en följd av kriget 1987 och det tog därför sex år att bli klar. Det var många som kastades ut från universitetet när det öppnades igen, Maryam säger att hon hade tur som fick fortsätta studierna. Hon arbetade på TV parallellt med studierna och när universitetet var stängt – sammanlagt arbetade hon där nästan tolv år. Hon berättar att hon träffade sin man när hon var tjugo och att de fick barn efter några år. Det var mycket svårt att klara sig under kriget, det var stora problem i samhället på många olika sätt. Maryam hade flera olika jobb, hon arbetade parallellt med arbetet på TV t.ex. som frisör, som språktränare i engelska och som dramapedagog med handikappade barn. Det var vanligt att människorna levde så, att man hade ett jobb som var ganska fast men att man också hade flera andra jobb. Maryam hade ingen anställning utan var egenföretagare, det är de flesta i början av arbetslivet och det fungerade bra. Det var inte så komplicerad byråkrati som i Sverige och det fanns nästan inga skatter men man var också tvungen att klara sig själv med tandläkare och sådant, berättar Maryam. I Iran fanns det dock jobb till alla människor, där fick man kämpa själv men det fanns jobb – bara man öppnade ögonen och tittade och lyssnade. Kontakter var dock viktigt för att hitta jobb, precis som det är i Sverige.

Livet blev allt svårare i Teheran och Maryam lämnade sitt hemland när hon var trettio år. Det var stora problem med regimen, det värsta var det förtryck som kvinnorna utsattes för. Kvinnorna fick inte synas i samhället, skulle sitta hemma och fick bara gå ut i sällskap med mannen. Maryam berättar om hur det var i slutet, när hon arbetade på TV med att skriva manus för barnprogram. Det fanns en grupp som man måste presentera manuset för, de skulle godkänna manuset innan man fick sända. Man blev utfrågad i flera timmar och de beslutade t.ex. att den musik hon valt inte var lämplig, hon måste välja något från landet. Det blev värre och värre – dels för att Maryam var mycket frispråkig men också för att hon är kvinna.

”Sa till mej, om du vill börja med det manuset du får inte skriva namnet under texten. Jag sa varför – och dom sa därför att du är kvinna. Dom sa till mej du kan skriva mannen, ja dom sa! Din man skriver under manuset. Men jag sa: Nej! Därför det är min manus, inte mannens manus. Jag skriver för mitt namn. Nej, det får inte. Jag sa okey. Sen jobbade inte. Och sa jättehärt till mej på tv jag kan inte röka. Ja det är så massor, massor av problem. Därför jag tjarar så mycket, jag pratar så mycket. Du får inte jobba, därför att du pratar så mycket. Inte jobbar vanlig och lätt. Du vill bara hela tiden prata och prata och vill inte göra med ansvar mot regler. Jag sa okey, jag vill inte jobba. Inte på tv.”

Maryam berättar att det också var för barnens skull som de flydde, en av sönerna var då fem år och den andra sju månader. Det var fruktansvärt när de bombade, femåringen upprepade hela tiden med svarta ögon ”jag vill inte dö mamma.” Det var också svårt både för Maryam och hennes man med jobb, det skrevs om dem i tidningarna för att de var så frispråkiga. De var rädda för att hamna i fängelse – för barnens skull men också för vad som kunde hända släktingarna.

Det är nu tretton år sedan de kom till Sverige som flyktingar, de hade sparat pengar som de gav till en man som ordnade falska pass så att de kom ut. De hade sålt allt de ägde och lånat pengar från släkten. De kom med flyg och hamnade på en flyktingförläggning i Valdemarsvik i sju månader, senare kom de till Söderköping. De sökte asyl men fick avslag, en advokat hjälpte dem att överklaga och de fick till sist uppehållstillstånd och blev svenska medborgare. Medborgerskapet var enormt viktigt, berättar Maryam. Hon hade innan dess inget papper som bevisade vem hon var, det var fruktansvärt att vara statslös. Nu har alla i familjen dubbla medborgerskap, det tycker Maryam känns skönt. Hon känner sig som en Iranska, även om det svenska medborgerskapet också är viktigt. Efter åtta år kunde de återvända till Iran på besök, de har varit i där två gånger sedan dess.

Tiden i Sverige har präglats av utbildningar. Maryam berättar att hon först blev rekommenderad att studera på medborgarskolan – en komplettering av gymnasieutbildning – och hon gick där ett år. Lärarna där ansåg dock att hon inte borde studera på den nivån, eftersom hon hade universitetsexamen. Hon borde snarare försöka få sina examensbevis översatta och godkända, för att fortsätta studera på universitetsnivå. Arbetsmarknaden för kulturarbetare var dock begränsad och Maryam visste inte om det var idé att satsa på den framtiden i Sverige – om det fanns chans att det skulle bära frukt för henne som invandrare med den svåra konkurrens som finns. Maryam har visserligen arbetat inom sitt yrke – med teater – under tiden i Sverige, dock inte som anställd eller egenföretagare utan bara som ALU eller under andra tillfälliga och obetalda former. Dessa erfarenheter verkade heller inte räcka till för att hon skulle kunna initiera en karriär som egenföretagare inom yrket. Med hjälp av samhället och studielån valde hon istället en annan väg – hon utbildade sig under ett år till barnskötare.

Det fanns dock inga fasta jobb inom det yrkesområdet heller... Efter sju år i Söderköping flyttade familjen till Göteborg och det tredje barnet kom. Maryam hoppade in som vikarierande barnskötare emellanåt, hon fick också olika typer av praktik eller ALU. Inga varaktiga riktiga jobb dock. Maryam berättar om hur hon söker tillsvidareanställningar – som hon är mer än väl kvalificerad för – och inte ens får veta att någon annan får tjänsten. Sedan kan de ringa upp henne och erbjuda vikariat när någon är sjuk. Det är kränkande, säger hon. Det är frustrerande att aldrig få använda sin kraft till att göra en insats i arbetslivet, nu när hon har kraft. För varje år som går blir den mindre och mindre... Det är svårt också gentemot barnen när man inte har jobb. De blir påverkade av det, inte bara ekonomiskt. Man tappar sin personlighet, säger Maryam.

Vi pratar också lite om familjelivet och Maryam berättar att familjen är central för henne, att barnen går före allt. De önskar att familjen hade råd med ett eget hus eller ett radhus, det är en dröm som är mycket avlägsen dock – Maryams man har samma problem som hon själv med att hitta ett fast arbete. Det är ganska svårt att leva med barn i Sverige tycker Maryam, det är bara föräldrarna som tar ansvar här. I Iran lägger sig alla vuxna i vad ungdomar gör och säger, de går direkt hem till föräldrarna och berättar vad deras barn har för sig. Allt är inte bra förstå, skolan i Iran är mycket hård och man har inte mycket frihet som ung.

När det gäller den sista delen av intervjun – inflytande och demokrati – fokuserar Maryam mycket på sin och mannens roller i samhället. Ordet *deltagande* associerar hon främst till att *göra* något, att vara aktiv. ”Visa att jag är här – att jag finns”, säger hon. Att synas med alla sina roller – som mamma, som hustru, som kvinna, som yrkesarbetande. Att vara deltagare för familjens räkning och för övriga släktens räkning också. Begreppet *inflytande* får henne också att tänka mycket på familjen och de roller de har i samhället. Hon säger att hon ju är här i Sverige just för att hon har inflytande – över livet. I Iran hade hon inte inflytande, säger hon.

Maktlöshet, vad är det för Maryam? Alla vill ha makt, säger hon. Visa att man är bra, att man bestämmer själv. I familjen och arbetslivet. Det är makten som bestämmer rollerna. ”I mitt yrke tänker jag aldrig att jag har makt utan *dom* har makt mot mej” säger Maryam. Hon måste hela tiden bevisa, säger hon, men säger sedan att det kan hon inte – inte på svenska.

Mehdi

Mehdi är född i Iran och växte upp i Teheran där han bodde med sina föräldrar och tre bröder. Fadern arbetade kommunalt, han var polis, och modern var hemmafru. Efter grundskolan gick Mehdi en gymnasieutbildning med inriktning på litteratur vilket är hans stora intresse, i synnerhet dikter och filosofi. Han läste sedan filmvetenskap på universitetet, det stängdes dock som en följd av alla politiska problem och han kunde inte slutföra studierna efter revolutionen eftersom han bedömdes vara emot den nya regimen.

Parallellt med studierna arbetade Mehdi på iransk TV. Han jobbade också på en körskola – där han var körlärare redan innan han själv tagit körkort – samt på en fabrik som monterade klockor. Det var viktigt att arbeta tidigt för att skaffa egna pengar, Mehdi började vid 16 års ålder.

När Mehdi var 23 år gifte han sig, han träffade sin fru på universitetet och även hon arbetade parallellt på TV. Sju år senare flyttade familjen till Sverige, de hade då två barn. Orsaken var de politiska problem som familjen drabbades av – men Mehdi talar inte gärna om de händelser som utlöste flykten. Det var främst för barnens skull som de valde att ge sig iväg. Sverige var inte familjens eget val

utan de tilldelades landet, frun och barnen åkte först iväg och sedan kom han efter. I Söderköping läste Mehdi först svenska och han fick så småningom även praktik och olika beredskapsarbeten. Efter sex år valde de att flytta till Göteborg, främsta skälet var att han förstått att chansen att få arbeta inom sitt yrke – teater och film – skulle vara större i en storstad. Mehdi arbetade en period med reklamfilm och senare inom grundskolan som assistent och dramalärare. Arbete är viktigt – inte bara för försörjningen, anser Mehdi, utan främst för att det är där han har möjlighet att förverkliga sig själv. Han trivs med att arbeta som egen företagare inom sitt yrke men är arbetslös. Helst skulle han just nu vilja ha ett fast jobb – vilket jobb som helst – eftersom arbetssituationen i Sverige för invandrare är så svår. Under rådande förhållanden är det bättre att komplettera ett fast jobb med frilans inom yrket, säger han.

När det gäller bostaden säger Mehdi att ett bra boende är viktigt för honom, att han skulle vilja bo i radhus men att det har han inte råd med. Statusprylar är annars inte viktigt, säger han, livskvalitet är det mest betydelsefulla. Barnen är viktiga och han vill ge dem bra förutsättningar för att välja väg i livet. Att de är trygga och tar ansvar, det är viktigast. Det är dock svårt att ständigt sakna den långsiktiga trygghet som ett arbete ger, dels ekonomiskt men även på andra sätt. Ett eget boende är ett sätt att få rötter i det nya landet, säger Mehdi. Hans högsta önskan är annars att få ett arbete där han kan ge något, till t.ex. ungdomar. Han trivs med att arbeta tillsammans med andra människor. Beträffande föreningsliv så är Mehdi inte aktivt engagerad, även om han gärna diskuterar politik och samhällsfrågor. Han har ibland tänkt att engagera sig i socialdemokratiska partiet, än så länge har det dock inte blivit så.

När vi kommer in på demokratidelen av intervjun är Mehdi mycket klart över sina ställningstaganden. Begreppet *deltagande* är för honom detsamma som jämlikhet och att man tillhör ett samhälle. Att känna att man tillhör samhället och märker att demokratin även är till för en själv. Ordet *inflytande* är för Mehdi detsamma som att få vara, eller att få bli, delaktig. När det gäller *maktlöshet* säger han att det för honom är detsamma som att man inte kan ändra på något. Att man vill göra saker, men inte får. Precis så anser Mehdi att han lever i Sverige – sedan tretton år tillbaka. Han vill arbeta men han får inte. Han vill träffa sin släkt men de får inte resa in i landet. Motsatsen till maktlöshet är att man har rättigheter, säger han, att man kan ändra på sådant som man tycker är fel. Maktlöshet innebär att man är avstängd, beroende på språksvårigheter och regler.

Livsformsmekanismer

Vilka livsformsmekanismer ger då dessa intervjuer uttryck för? Med andra ord – vilka livsformer lever de tre personerna i sina vardagsliv?⁷⁰

Intervjun med Fatima ger uttryck för att hon – liksom många andra kvinnor – lever en blandform. Mellan arbetarlivsform, husmorslivsform, karriär-

⁷⁰ Se även matrisen på nästa uppslag där vi har försökt att renodla de kriterier som skiljer de olika livsformerna åt.

	produktions- medlen	tid	hierarki	karriär	utbildning
arbetarlivsform	äger ej produktions- medlen	lönearbete, dvs. säljer rätten att kontrollera sin arbetskraft under en tidsperiod	underordnad position i hierarkien	den delen av arbetsmarknaden innehåller ingen karriärmöjlighet	utbildning viktig för att undvika hotet arbetslöshet (ipABC)
husmorslivsform	inget inflytande över mannens inkomst	hennes tid är andras tid			
karriärlivsform		lönearbete, men säljer inte tid utan specifik kunskap och kompetens, disponerar sin tid självständigt	att befinna sig högt i hierarkin ger mer engagerat arbete och mindre rutinarbete	finns en färdig karriärsstege att klättra i	utbildning viktig, för avancemang, utveckla personlig konkurrenskraftig unicitet (ipABC)
representations- hustruns livsform	har inflytande över mannens inkomst	hennes tid är andras tid		producerar sådant som hjälper mannens karriär, eller avlägsnar störande moment	utveckla estetik och stil viktigt för henne, för mannens möjlighet att utveckla unicitet
självständig- hetens livsform	äger produktions- medlen och är samtidigt producent, har få eller inga anställda			ideal: hårt arbete och lojalitet mot verksamhetens krav, arbetar för att få fortsätta arbeta (ipBC)	
medhjälperskans livsform	står oftast inte som ägare men har ofta inflytande över inkomsten			hög lojalitet med mannen	
kapitalistens eller investorns livsform	äger produktions- medlen eller kapitalet	ideologi: flit och själdisciplin men inte direkt kopplat till förräntat kapital			
investorinnans livsform					

Matris som samlar de kriterier vilka har betydelse för förståelsen av vilken livsform som påverkar människornas vardagliga handlingar. Kriterierna kommer huvudsakligen från Jakobsen och Karlsson (1993) samt från Jakobsen (1999).

	arbete/fritid	mål/medel	förbindelse partners arbetsform	fokus	risk
arbetarlivsform	skarp gräns mellan arbete och fritid, frihet=ledig (ipAC)	arbete är ett medel för att nå målet som är fritid (ipB)	har inte direkt koppling till partners arbetsliv	engagemanget riktat utåt mot företaget (ipA)	arbetslöshet, sjukdom
husmorslivsform	arbete och fritid går ihop (ipA)	arbete är inte ett medel att nå fritid, eller tvärtom, arbete ska tillfredställa familjens fritid	har inte strukturell koppling till partners arbetsliv	engagemanget riktat inåt mot familjen, mål = medel (ipAB)	
karriärlivsform	arbete och fritid går ihop, distinktionen är mellan engagerat arbete och rutinarbete (ipAC)	fritid är ett medel för att nå målet som är arbete, men mer diffus			kan vara positiv, chans, möjlighet,
representations-hustruns livsform		mannens sfär = hemmets sfär	har en nära koppling till partners arbetsliv (ipB)	engagemanget riktat utåt mot mannens sfär, inte beroende av familjens närvaro	
självständighetens livsform	fritid och arbete smälter samman, frihet=självständig (ipBC)	verksamheten både mål och medel, målet är att förbli oberoende (ipBC)			konkurs, sjukdom (samhällsekonomi och familj) (ipB)
medhjälperkans livsform	uppgår ofta i varandra	mål = medel	har koppling till partners arbetsliv	väljer oftast inte verksamheten, den följer med valet av man	
kapitalistens eller investorns livsform		investerar för att nå nya investeringar, arbete och fritid är varken mål eller medel	koppling mellan kapital och familj ofta stark, men ingen stark koppling mellan partners	fokus: inte tära på kapitalet, dock viktigt med familj (1) arvingar (2) status	brist på kapital, ingen familj, sjukdom
investorinnans livsform					

livsform och självständighetens livsform. Dels bär hon med sig strukturer från arbetarlivsformen när hon säger att drömmen just nu är ett fast arbete, vilket som helst, bara det ger henne en trygg ekonomi och en fast tillvaro. Hon ser gärna en skarp gräns mellan arbete och fritid, så att hon kan få uppleva fritid på ”riktigt”. Hon uttrycker även att utbildning är viktigt för att undvika arbetslöshet, vilket är typiskt för arbetarlivsformen. Dessutom verkar hon i sin yrkesroll fokusera mycket på själva verksamheten – det är själva projektets mål som är drivkraften för arbetet.

Fatima är dock också i hög utsträckning präglad av husmoderns livsform, då familjen för henne är det mest centrala. På ett annat plan lever hon snarare karriärens livsform, när hon i Sverige fått erfara att utbildning är viktigt för att utveckla personlig unicitet. Det är kanske hennes enda chans att få yrkesarbete. I det projektarbete som hon drivit fram kan man också ana att hon i sina framtida drömmar om projektet föredrar en distinktion mellan engagerat arbete och rutinarbete, snarare än mellan arbete och fritid.

Det finns också drag av självständighetens livsform i de handlingar som hon utför, man kan säga att hon arbetar så intensivt med sitt projekt med huvudsyftet att få fortsätta arbeta. Man kan ana att hon ser projektet som både mål och medel, målet är att förbli oberoende på det sättet att hon med projektet i hamn har möjlighet att stanna kvar i arbete, istället för att återigen bli beroende av samhällets bidragssystem.

Maryam lever på ett liknande sätt flera olika livsformer samtidigt. För henne verkar mekanismer från självständighetens livsform vara mycket styrande och det är ett sätt att fungera i samhället som hon är van vid från Iran. Hårt arbete och hög lojalitet mot verksamhetens krav – att arbeta för att få fortsätta att arbeta. Verksamheten är på det sättet både mål och medel, målet är att förbli oberoende.

Samtidigt lever Maryam även karriärens livsform, då hon liksom Fatima har erfarenhet av att utbildning är viktigt för att utveckla personlig konkurrenskraftig unicitet, extremt viktigt inte minst när man i sitt yrke arbetar som regissör och med teater. Dock verkar det för Maryam fungera så att denna erfarenhet står i konflikt med mekanismer från arbetarlivsformen, som snarare styr hennes handlingar så att hon i Sverige utbildat sig till barnskötare med syftet att försöka förhindra fortsatt arbetslöshet.

Den tredje personen i pilotstudien, Mehdi som alltså är gift med Maryam, lever liksom kvinnorna en blandform och det verkar framför allt vara mekanismer från självständighetens och karriärens livsformer som styr hans handlingar. Utbildning är viktigt för att utvecklas som människa, arbete och fritid smälter samman för Mehdi, detta är kriterier vilka är styrande i dessa livsformer. Dock verkar det viktigt för honom att förbli oberoende – alltså att verksamheten är både mål och medel – vilket är en styrande mekanism i självständighetens livsform. I karriärens livsform är ju fritiden snarare ett medel för att nå målet, som är arbete.

Mehdi lever samtidigt arbetarlivsformen. På samma sätt som för de två kvinnorna har utbildning nämligen visat sig vara viktigt huvudsakligen för att undvika arbetslöshet och Mehdi lider liksom kvinnorna av den luddiga gräns mellan arbete och fritid som långa perioder av arbetslöshet fört med sig.

Sammantaget har livsformsanalysen fört med sig kunskap om att det huvudsakligen är livsformsmekanismer från självständighetens livsform och från karriärens livsform som styr intervjupersonernas handlingar. Det finns också mekanismer från arbetarlivsformen och husmorslivsformen som har stor betydelse. Vidare lever alla tre utpräglade blandformer. Det är vanligt i livsformsanalys att man kommer fram till att folk lever blandformer. I både danska och svenska studier är det ofta så att just kvinnor lever blandformer, medan män oftare lever en enda livsform. Detta är inte fallet i vår pilotstudie men eftersom den är så begränsad kan vi inte avgöra om det har någon särskild betydelse.

Vi är snarare intresserade av den mångfald av livsformsmekanismer som verkar styra intervjupersonernas handlingar. Det är just i brytningspunkterna mellan livsformer som det uppstår intressant information som det är möjligt att analysera vidare. Dels finns det sådana konfliktpunkter för varje enskild person, beroende på hur de olika livsformsmekanismer som styr ens handlingar påverkar ens liv. Dels finns det sådana konfliktpunkter inom en familj eller en släkt, i de fall de huvudsakligen lever olika livsformer eller om någon i enheten kanske ”byter” från en livsform till en annan. Man kan också i litteratur om livsformsanalys utläsa att det finns sådana konfliktpunkter på olika nivåer i samhället, beroende på hur styrning och makt utövas med hänsyn – eller utan hänsyn – till de lokala livsformer som människor lever. Jakobsen och Karlsson ger ett talande exempel på hur en konflikt-situation kan påverka vardagslivet.

”En av sociocentrismens⁷¹ effekter är att den i sig ger upphov till helt nya begrepp. Det är när människor med olika livsformer konfronteras, ur stånd att se världen ur andra perspektiv än det egna, som det uppstår sådana uttryck som till exempel ’strebrar’, ’arbetskygga’, ’portföljbärare’, ’parasiter’, ’statusgalna’, ’blåslampor’ och så vidare.”⁷²

⁷¹ Vår not. Sociocentrism betecknar mötet mellan olika livsformer, på samma sätt som begreppet etnocentrism bland etnologer och socialantropologer brukar beteckna mötet mellan den västerländska forskaren och de ”främmande” kulturer som studeras. Sociocentrism förklarar det faktum att mötet ofta leder till kommunikationssvårigheter – orsaken är just att man har en tendens att tolka omvärlden med utgångspunkt från sin egen livsvärld (Jakobsen och Karlsson 1993: 201-203).

⁷² Jakobsen och Karlsson 1993: 203.

Den påverkan som de strukturella livsformerna har på människan spelar alltså stor roll för hur man bedömer världen och hur man agerar i vardagslivet, då detta sker med utgångspunkt från vilken eller vilka livsformsideo-logi som man själv är bärare av.

På vilket sätt är de olika livsformsmekanismerna styrande för de tre personerna i pilotstudien? Är de avgörande för deras handlingar och val av färdväg? Har alltså dessa mekanismer *producerat* de händelser som personerna deltar i? Kan livsformsmekanismerna *förklara* dessa skeende? Finns

det något annat än livsform som är viktigt att ta hänsyn till? Vi återkommer till dessa frågor men ska här först presentera resultaten av del två i den praktiska gång som Jakobsen rekommenderar.

Inflytande och demokrati

Det tydligaste resultatet, när det gäller demokratidelen av intervjun, är intervjupersonernas direkta association till begreppet medborgarskap. Detta är naturligtvis centralt för alla tre eftersom de är flyktingar, livet handlar i stor utsträckning om alla de problem som är – eller har varit – förknippade med avsaknaden av ett medborgarskap.

Begreppet *deltagande* betyder följaktligen att man är medborgare – fullt ut. Att man syns och hörs i samhället, att man är aktiv och gör saker, att man är synlig med alla sina roller. Att man tillhör samhället och är en del av samhället. Man är jämlik gentemot alla andra medborgare. Man känner och erfar att demokratin är till även för en själv, som Mehdi uttrycker det. Formellt sett är de nu svenska medborgare alla tre, i det praktiska vardagslivet har dock inte medborgarskapet gett full effekt – ännu. Invandrare *deltar* sällan, säger de, åtminstone inte i enlighet med den demokratisyn som de tre personerna presenterar i och med sin definition av begreppet deltagande.

Det andra begreppet – *inflytande* – innebär för de tre personerna att man påverkar den politik som förs. Inte bara med sin valsedel vart fjärde år, utan också genom att man ständigt gör sin röst hörd genom alla de olika roller som man har i samhället. Positivt inflytande innebär att en positiv politik utvecklas, som Fatima säger. Så har hon dock aldrig upplevt det i Sverige, säger hon också. Samtidigt kan man ju knappast säga att flyktingar som kommit hit inte har något inflytande alls. Det inflytande över vardagslivet som själva flykten genererades av var ju extremt stort. Emellertid byggde detta inflytande mycket på personliga kontakter med personer som har politisk och ekonomisk makt, något som intervjupersonerna har svårt för att bygga upp i Sverige med den segregation som råder på arbets- och bostadsmarknaden.

Begreppet *maktlöshet* associeras följaktligen med ordet invandrare i allmänhet och kvinnor i synnerhet. Vi är avstängda, uttrycker alla tre, vi kan inte ändra på något. Det är makten som bestämmer rollerna, säger Maryam, och menar att hennes yrkesroll såväl som hennes roller som mamma, hustru och kvinna bestäms av dem som har makten. Hennes inflytande över vardagslivet är ytterst begränsat och det är hon som har bevisbördan om hon vill nå en förändring – hon måste visa att hon *kan* assimileras. Genom att prata felfri svenska och erövra en fast anställning. Först då tillåts hon göra sin röst hörd, först då kan hon påverka politiken i den riktning som hennes politiska, person-

deltagande

- medborgarskap
- positiv utveckling
- demokrati även för mej
- att synas och höras
- jämlikhet
- tillhöra samhället
- vara del av samhället
- göra något
- invandrare deltar inte

inflytande

- flykten
- få vara delaktig
- politik
- politisk och ekonomisk makt
- utöva med sina roller
- personliga kontakter

maktlöshet

- invandrare
- kvinnor
- passivitet
- avstängd
- inte kan ändra på något
- makten bestämmer rollerna
- dom har makten, jag bevisbördan
- språksvårigheter

Det som intervjupersonerna främst associerar till begreppen deltagande, inflytande och maktlöshet.

liga ställningstagande påbjuder, först då kan hon leva det vardagsliv som hon vill. Det är så de tre personerna verkar uppleva att samhället är organiserat – när det gäller flyktingars och andra invandras ställning i Sverige.

Vilka samband finns då mellan den demokratisyn som de tre intervju-personerna presenterar och de livsformer som de huvudsakligen lever? Vilken demokratisyn uttrycker de till att börja med? Deras definition av de tre begreppen deltagande, inflytande och maktlöshet stämmer ganska bra överens med den syn som t.ex. uttrycks i den svenska demokratiutredningen.⁷³ I slutrapporten som presenterades år 2000 förordas en fortsatt representativ demokrati, kompletterad med deliberativa (diskuterande och argumenterande) inslag. Förutom att ett ökat inflytande behövs i allmänhet, enligt utredarna, handlar rapporten mycket om att nya grupper behöver få ett ökat inflytande genom deliberativa inslag – särskilt ungdomar, kvinnor och invandrare.

Intervjupersonerna delar alltså den demokratisyn som i stor utsträckning är rådande i det svenska samhället, även om den synen inte delas av alla gruppe-ringar. Intervjupersonernas *upplevelser* av hur demokratin utövas är emellertid mycket nedslående. Deras erfarenheter är ur demokratisynpunkt genomgående negativa, från det att de kom till Sverige. Naturligtvis är de positiva till att ha kommit hit överhuvudtaget, det har inte bara räddat deras liv, utan också gett dem medborgarskap – det viktigaste av allt. Men sedan tog det stopp.

Vilken betydelse har då livsformerna – ur demokratisynpunkt – för det vardagsliv som de tre intervjupersonerna lever idag? Spelar det någon roll om arbetarlivsformens, karriärens eller självständighetens livsform är mest styrande för de vardagliga handlingarna? Det man möjligen skulle kunna säga är att dessa tre personer lever andra livsformer nu, än de skulle gjort om de hade sluppit leva som flyktingar. Kanske lever de också i större utsträckning bland-former, än de skulle gjort om de hade fått fortsätta sina respektive liv på hemmaplan. Man kan också se det som att flyktingskapet har påverkat vardagslivet i så stor utsträckning att det är svårt att avgöra vad i intervjupersonernas handlingsmönster som hänger samman med livsformerna, och vad som kan förklaras med andra teoretiska modeller.

Samband mellan livsform och demokratisyn

Vi har nu gjort en genomgång av intervjuerna med avsikt att bestämma i vilken utsträckning de intervjuades berättelser ger uttryck för olika livsformsmekanismer, samt gjort en tematisering av demokratidelen med avsikt att söka samband mellan livsform och demokratisyn. Frågan för denna tredje del av genomgången – så som Jakobsen rekommenderar att en analys genomförs – handlar om att bättre förstå dessa samband. Beror demokratisynerna på

⁷³ SOU 2000.

livsformerna? Vilket är hönan och vilket är ägget? Återigen måste vi dock reservera oss mot att resultaten tas för allvarligt, eftersom pilotstudien är så begränsad i omfattning. Diskussionen här leder snarare till att ett antal frågor uppstår, än att den ger några särskilda svar.

Att medborgarskapet är så centralt för intervjupersonerna var på sätt och vis överraskande för oss. Vi visste visserligen att det är viktigt rent mänskligt, men vi hade inte föreställt oss att det var så centralt när det gäller frågan om lokal demokrati: Att deltagande handlar så mycket om att synas och höras *som medborgare*, det uppfattade vi som ett oväntat svar. Det skulle kunna förklara en del av de svårigheter som lokalt anställda i stadsdelsförvaltningar eller hos bostadsföretag möter när de försöker engagera människor i lokala demokrati-processer i miljonprogrammets områden – där det bor många flyktingar. Folk vill inte vara med, de kommer inte på våra möten, vi vet inte hur vi ska nå fram, säger dessa anställda ibland frustrerat när man diskuterar varför det finns så lite av medborgerligt inflytande på lokal nivå.

För den som är född i Sverige och har föräldrar som är födda här – vilket de allra flesta lokalt anställda i stadsdelarna har – kan kanske detta vara svårt att förstå. För dem är det så självklart att man tillhör samhället och utgör en del av det, att man kanske inte reflekterar över vad det innebär att stå utanför. För dem är det nog naturligt att man deltar i lokala projekt och processer, om man vill påverka den lokala utvecklingen. Åtminstone om man har tid, annars kan man tryggt förlita sig på den representativa demokratiska processen där man röstar vart fjärde år.

För den som är född utomlands eller har föräldrar som är födda utomlands – vilket är situationen för ungefär hälften av dem som bor i miljonprogrammets områden i Göteborg – är kanske inte detta lika naturligt. De kanske upplever att deltagande i lokala processer *förutsätter* att man tillhör samhället och är en del av det – att man är jämlik med alla andra medborgare. Om inte första gången som man engagerar sig lokalt, så åtminstone som ett resultat av det initiala engagemanget. Ofta fungerar det dock inte så i lokala demokrati-processer, utan deltagarna drar sig ofta besviket tillbaka och det är mycket svårt att engagera dem ytterligare en gång på lokal nivå. Inte alltid – men ofta.

Frågan om vad som är hönan och vad som är ägget är dock inte så lätt att besvara. Det handlar troligtvis om ett komplext nätverk av orsaksförhållanden som har betydelse för utvecklingen. En av de forskare som diskuterar dessa förhållanden är, som tidigare nämnts, statsvetaren Putnam och vi återkommer till den diskussionen i slutet av rapporten.

En annan fråga som uppstått i och med pilotstudien, är om flyktingskapet har lett till att man lever självständighetens livsform i större utsträckning än man annars hade gjort. Detta kanske är mest tydligt om man i sina vardagliga handlingar är starkast påverkad av de strukturer som härrör från arbetarlivs-

formen eller från husmoderns livsform. Sedan andra världskriget har ca. två miljoner människor invandrat till Sverige.⁷⁴ Under 50- och 60-talen, då Sverige hade en stor arbetskraftsinvandring, var det vanligt att man som invandare arbetade inom industrin eller hade olika serviceyrken. Förvärvsintensiteten bland dessa invandrare var hög – högre än för den tidigare svenska befolkningen – och detta var särskilt markant bland invandrarkvinnor.⁷⁵ Sysselsättningen bland invandrare har sjunkit drastiskt sedan dess, av dem i arbetsför ålder som invandrade till Sverige 1993-97 hade endast en fjärdedel någon form av sysselsättning 1997.⁷⁶ Det skulle vara intressant att studera vilka livsformer dessa människor lever idag. Nu när det inte finns utrymme för invandrare att lönearbeta i samma utsträckning som förr, då det är så extremt svårt för dem att få anställning inom sitt yrkesområde – eller i vilket yrkesområde som helst. Vad gör man istället? Vad betyder det för dessa människor att de ständigt måste vidareutbilda sig? Vilken livsform är det nu som huvudsakligen styr deras handlingar? Lever man oftare blandformer? Vad innebär det att leva utpräglade blandformer när man är flykting? Vilka konflikter – eller kanske möjligheter – skapar dessa förändringar i deras liv? Vilken makt har de över sina vardagsliv?

Ytterligare en fråga som är intressant i sammanhanget är vad själva flyktingskapet egentligen ska betraktas som i samband med livsformsanalys. För oss är det tydligt att flyktingskapet har så stor betydelse för intervjupersonerna att det i stor utsträckning skymmer sikten för oss om vilken betydelse livsformernas strukturer egentligen har. Flyktingskapet verkar alltså ha *producerat* dessa händelser i större utsträckning än vad livsformerna har, och flyktingskapet verkar *förklara* mer om intervjupersonernas vardagliga handlingar – jämfört med vad livsformerna gör. Under tiden som vi genomfört pilotstudien har vår uppfattning om livsformsanalys som metod förändrats successivt. I början tyckte vi spontant att det saknas något i analysmetoden, i alla fall om man är intresserad av analys i miljonprogrammets områden där det finns många flyktingar och andra invandrare. Det utanförskap som många invandrare lever i där rymdes inte *inom* metoden tyckte vi. Det finns också många svenska ungdomar med f.d. utländska föräldrar som lever i ett liknande utanförskap. Därför funderade vi på om inte flyktingenskap eller utanförskap borde betraktas som en egen livsform.

Nu i slutet av processen ser vi det lite annorlunda. Livsformsanalys ger sig inte ut för att förklara alla skeenden. Vi ser det nu snarare som att det som är viktigt med analysmetoden är om den *upptäcker* även de andra mekanismer som påverkar människors vardagliga handlingar. Det tror vi att livsformsanalys gör. När det gäller att söka förklaringar till de mänskliga handlingarna är det då förstås nödvändigt att kombinera olika analysmetoder – inte minst för att kunna uttala sig om hur de olika mekanismerna samverkar.

Frågan är om det ändå inte skulle vara fruktbart att införliva begreppet *flyktingenskap* i livsformsanalysen. Det har ju haft positiva effekter att gå tillväga

⁷⁴ Bäck-Wiklund et al. 2002: 25.

⁷⁵ Bäck-Wiklund et al. 2002: 27.

⁷⁶ Bäck-Wiklund et al. 2002: 27.

på det sättet när det gäller begreppet genus, då det har fört med sig att livsformsanalysens förklaringsvärde har ökat. Jakobsens motiv som var att nå ökad kunskap om den ojämlika maktfördelningen mellan könen kanske också kan gälla flyktingskap och utanförskap?

”Vi behöver veta vilka de objekt är som besitter sådana strukturer, krafter och mekanismer att de kan producera denna typ av handlingsbenägenhet och förväntningar, och därmed reproducera den ojämlika maktfördelningen mellan könen. Och varför inte låta en sådan förklaring vara en del av livsformsanalysen?”⁷⁷

Visserligen kan man hävda att genus är ett mer allmängiltigt begrepp och dessutom mer bestående över tid jämfört med flyktingskap. Emellertid är det utanförskap, som flyktingskapet ofta för med sig, ett såpass vanligt problem i åtminstone storstadsmiljöerna, att man skulle kunna betrakta det som ett mer eller mindre oföränderligt tillstånd. En strukturell mekanism som villkorar de vardagliga handlingarna.

Lars Bergström och Elsebeth Fog visar med sin livsformsanalys i norra Bohuslän att behovet av en ny livsform som berör begreppet utanförskap även kan gälla glesbygd.⁷⁸ De identifierar i sin studie något som de kallar *de ständiga bidragstagarnas livsform*. Den materiella basen för livsformen är den offentliga försörjningen – det handlar om de människor som under lång tid, ofta flera generationer, drabbas av utanförskap i och med att de inte har något lönearbete. De tillhör alltså, ur samhällets uppifrånperspektiv, de oproduktiva och är ofta förtidspensionerade. Det är även vanligt att deras släktingar från tidigare generationer har fått s.k. fattigvård. Den ursprungliga orsaken till utanförskapet är dock ofta oklar, Bergström och Fog beskriver det som att det handlar om människor som av omgivningen upplevs vara så olika eller annorlunda – att de inte passar in i den vardagliga kontexten.

Denna livsform har vissa likheter – när det gäller utanförskap – med den situation som flyktingarna i vår pilotstudie upplever i Sverige. Den skiljer sig emellertid också åt på några väsentligt punkter. Flyktingar som kommer till Sverige är ofta välutbildade och har dessutom ofta många års yrkeserfarenhet inom sitt kompetensområde. De kan alltså ha haft ett helt annorlunda vardagsliv bara för tio till femton år sedan.

Det vi vill säga är alltså att begreppet utanförskap kan ha många olika betydelser och att det därför borde kunna vara fruktbart att integrera teorier om social exkludering i livsformsanalysen.

* * *

⁷⁷ Jakobsen 1999: 117.

⁷⁸ Jakobsen 1999: 117;
Bergström och Fog 1996: 128.

Diskussion

I DETTA avslutande kapitel ska vi helt kort diskutera de erfarenheter som pilotstudien fört med sig i relation till de teman som vi fördjupar oss i inom våra respektive forskningsprojekt. Till att börja med går vi in på livsformsanalysens värde för samhällsplaneringen med fokus på lokalt utvecklingsarbete. Vi diskuterar sedan vilken betydelse livsformsanalys kan ha för utvecklingen av socialt kapital. Sedan tar vi upp en diskussion om social ekonomi och ett resonemang om hållbar utveckling i relation till livsformsanalys. Till sist avslutar vi med några sammanfattande reflexioner.

Lokalt utvecklingsarbete

Samhällsplaneringen inbegriper många olika discipliners styrning och kontroll av lokalsamhällets utveckling i förhållande till helheten. Styrningen är oftast sektorsuppdelad och kontrolleras av flera olika lagar och förordningar, t.ex. genom kommunallagen, socialtjänstlagen eller plan- och bygglagen. Samhällsplaneringen är i det goda möjligheternas perspektiv, som Arén beskriver det, ”ett instrument för att uttrycka människors önskan om hur de vill att deras liv ska gestaltas.”⁷⁹ I det andra perspektivet, det onda, handlar det mer om att ”dölja marknadskrafternas spel, ge dem anständighetens klädsel och legitimera en orättfärdig och naturfientlig samhällsutveckling.”⁸⁰ Vi tror dock på de goda möjligheternas perspektiv och det är naturligtvis den utgångspunkten som ligger till grund för vårt gemensamma intresse för lokalt utvecklingsarbete i samhällsplaneringen.

⁷⁹ Arén 1994: 114.

⁸⁰ Arén 1994: 113.

Samhällsplaneringen måste följlaktligen förankras i människors kultur för att fungera på ett bra sätt. Arén beskriver tre sätt att förnya planeringen i den riktningen, så att den demokratiska förankringen och den kulturella medvetenheten ökar:⁸¹

1. Lokal kunskap.
2. Livsformsanalyser.
3. Problemstyrd planering.

Med lokal kunskap menar han att planeringen måste ta tillvara de vanliga människornas kunskaper om sitt samhälle och sin stadsdel. Vilka problem är centrala för dem? Vad är det som motverkar de planer som invånarna själva ser som positiva för lokalsamhället? Han menar vidare att den kunskap som invånarna besitter rör ett helhetsperspektiv som inbegriper sociala och ekonomiska aspekter, såväl som materiella och mänskliga resurser. Det viktiga är att kunskapen är platsbunden.

Med den andra punkten – livsformsanalyser – menar Arén, som grundar sig på den danska livsformsanalysen, att planeringen måste ta hänsyn till att människor lever *olika* livsformer inom ett lokalsamhälle och att de därför har *olika* krav på levnadsvillkor. Han säger vidare att planeringen måste acceptera detta faktum om den ska kunna bidra positivt till ett lokalsamhälles förmåga till överlevnad och förnyelse. Planeringen med dess åtgärder och förslag måste således grundas på kunskap om, och beskrivning av, de olika livsformer som existerar i lokalsamhället. Han säger också att det indirekt innebär att ”bryta mot den planeringsideologi som bär funktionalismens samhälls- och människosyn och som har en positivistisk kunskapsteoretisk utgångspunkt.”⁸²

Problemstyrd planering, vilket är Aréns tredje strategi för en demokratisk och kulturellt förankrad planering, innebär att det är de mångfacetterade lokala problemen som ska styra och strukturera planeringen – inte den sektorsuppdelade administration som kommunal och statlig förvaltning bygger på. Problemstyrd planering förutsätter kontinuerligt sökande efter lokal kunskap, det är nödvändigt att ständigt fördjupa kunskapen om de lokala problemen och de motsättningar som beskriver dess karaktär.

Lokalt utvecklingsarbete som en del i samhällsplaneringen handlar enligt Arén sålunda om att planera utifrån lokal, platsbunden, social, ekonomisk och fysisk kunskap; med hänsyn till att människor lever olika livsformer lokalt; och med utgångspunkt från de lokala mångfacetterade problemens karaktär. På det sättet kan planeringen – förutom att bättre tillfredställa invånarnas behov och öka lokalsamhällets överlevnad – bidra till att metodutveckling sker när det gäller hur offentliga medel fördelas till den lokala nivån. Det följer som en positiv effekt av att samhällsplaneringen med detta koncept förutsätter bättre kunskap om vilka invånarna i stadsdelen är och hur de vill att deras liv ska

⁸¹ Arén 1994: 114-115.

⁸² Arén 1994: 115.

gestaltas. Lokalt anställda aktörer på stadsdels- och kommunal nivå efterfrågar också ofta metoder för hur de ska öka kommunikationen med medborgarna. Livsformsanalys kan ligga till grund för utvecklandet av sådana metoder.

Det finns dock ett perspektiv på samhällsplanering och lokalt utvecklingsarbete som inte Arén diskuterar i särskilt stor utsträckning – och det är makt. Han säger visserligen att planeringen bör genomgå en förändring, från att vara centraldirigerande till att utgå ifrån lokala förutsättningar och behov. Hans säger också att planeringen ska struktureras utifrån de lokala uppfattningarna om vad som är problemet. Fortfarande har dock planeraren i Aréns förnyade samhällsplaneringsform relativt stor makt över hur planeringsprocesserna utformas. Måste planeraren ha den rollen, att fungera som s.k. makro-aktör i samhällsplaneringen? Eller kan lokala grupper av människor också fungera på det sättet och därmed utöva mer makt över planeringsprocessen?

Michel Callon och Bruno Latour diskuterar makt med utgångspunkt från hur olika aktörer agerar i samhället. Dom menar att det finns en fara i att de olika aktörerna *individ* och *institution* analyseras av olika discipliner – av t.ex. psykologi respektive ekonomi – och med olika teoretiska verktyg. Resultatet blir nämligen att makro-aktörernas makt förstärks, på bekostnad av mikro-aktörernas, och att bl.a. sociologer med sitt agerande bidrar till denna utveckling.⁸³

Exempel på makro-aktörer är institutioner, organisationer, samhällsklasser, partier och stater, medan mikro-aktörer utgörs av individer, grupper och familjer. Det finns egentligen ingen skillnad i storlek mellan dessa aktörer ”som är *inneboende i deras natur*. Alla skillnader i fråga om nivå, storlek och omfattning är resultatet av en strid eller en förhandling.”⁸⁴ Det viktiga är istället, anser Callon och Latour, att studera *hur* en mikro-aktör blir en makro-aktör. Hur går det egentligen till när människor börjar ”agera som *en man*”?⁸⁵

Detta går till så att förbindelser skapas mellan aktörer, varaktiga förbindelser som hela tiden stärks genom att en aktör agerar gentemot de andra grupperna. ”En skillnad i relativ storlek uppnås när en mikro-aktör, förutom att värva grupper, också kan värva det största antalet varaktiga material.”⁸⁶ En aktör växer eller krymper beroende av de andra aktörernas handlingar, med vilka den bildar förbund eller strider, alltså i vilken mån aktören framgångsrikt lyckas översätta de andra aktörernas intressen, önskemål och drivkrafter.⁸⁷ När en aktör lyckas med detta får den möjlighet att varaktigt placera element i s.k. svarta lådor. ”En svart låda innehåller det som inte längre behöver tas under omprövning.”⁸⁸ Det är alltså sådant som tas för givet eller som uppfattas som betydelselöst att diskutera eller ens lyfta fram i ljuset. Svarta lådor är i verkligheten aldrig helt stängda, men en makro-aktör agerar *som om* de var täta. En sådan aktör behöver alltså inte förhandla om allting från nolläge, utan den kan bygga sina kommande förhandlingar med nya aktörer på de förgivet-taganden som finns

⁸³ Callon och Latour 1998.

⁸⁴ Callon och Latour 1998: 12.

⁸⁵ Callon och Latour 1998: 12, vår kursivering.

⁸⁶ Callon och Latour 1998: 18.

⁸⁷ Callon och Latour 1998: 34.

⁸⁸ Callon och Latour 1998: 19.

dolda i svarta lådor. ”För att sammanfatta kan vi säga att makro-aktören är en mikro-aktör som sitter på en mängd (otäta) svarta lådor.”⁸⁹

Svarta lådor kan dock öppnas och Callon och Latour menar att det är detta som oftast händer när stora samhällsaktörer byter plats i hierarkin. Detta sker helt enkelt, eller har förutsättning för att ske, när en mikro-aktör slutar ta den svarta lådans innehåll för givet och börjar ifrågasätta de beräkningar och slutsatser som rymms inom dess skal. Den aktören växer då i styrka, i samma takt som den ursprungliga makro-aktören krymper. Man kan alltså uttrycka det som att ”en aktör är stark i den mån som han eller hon förmår ingripa. /.../ Han eller hon som har förmågan att likrikta värderingar besitter maktens hemlighet.”⁹⁰ Med andra ord, den som lyckas formulera en värdegrund som många andra aktörer med sina handlingar visar sig sympatisera med – den aktören kan utöva makt.

”För att växa måste vi enrollera andra viljor genom att översätta vad de önskar och genom att materialisera denna översättning på ett sådant sätt att ingen av dem längre kan önska sig något annat.”⁹¹

Makt är alltså, enligt Callon och Latour, inte något som aktören *har*, utan något som andra aktörer *ger* genom sina handlingar. Makt är alltså en konsekvens av kollektivt handlande, inte en orsak till handlande. De menar också att denna översättningsprocess gentemot den stora massan förr i tiden fungerade tillfredsställande inom det representativa politiska systemet. Sedan lång tid har det emellertid varit en allmän uppfattning att det representativa inte ensamt förmår leva upp till dessa krav.⁹² Andra former av översättning av allmänhetens vilja har därför introducerats för att komplettera den representativa demokratin. Sociologin och andra vetenskapliga discipliner deltar i denna översättning, när de på olika sätt i sitt yrkesutövande tar rollen som självutnämnda talesmän för folket.

Med detta sättet att tänka har alltså inte makro-aktörer, som t.ex. dem som råder över de processer som styr samhällsplaneringen, möjlighet att fatta ett *beslut* om att lokala aktörer ska formeras och ta ansvar för delar av det lokala utvecklingsarbetet. Däremot kan makro-aktörer, liksom alla mikro-aktörer, genom sina handlingar bidra till att svarta lådor öppnas så att innehållet blir synligt och möjligt att diskutera – och på så sätt möjliggöra för mikro-aktörer att övergå till att bli makro-aktörer. På så sätt skulle det lokala utvecklingsarbetet, som en del av samhällsplaneringen, kunna påverkas i högre utsträckning av lokala aktörer.

Kan livsformsanalys bidra till en sådan utveckling? Livsformsanalysen ger ökad kunskap om invånarna och de omständigheter som de lever under, den är på så sätt naturligtvis användbar som metod. Denna ökade förståelse kan i sin tur generera handlingar i det lokala utvecklingsarbetet, vilka kan bidra till att öppna svarta lådor som rör livsformsstrukturer och synliggöra vilka samband som finns mellan dessa

⁸⁹ Callon och Latour 1998: 20.

⁹⁰ Callon och Latour 1998: 28.

⁹¹ Callon och Latour 1998: 32.

⁹² Callon och Latour 1998: 32.

och de lokala omständigheterna. Kanske kan metoden också lyfta fram andra viktiga förutsättningar som spelar roll för lokalsamhället, exempelvis, som tidigare nämnts, den betydelse som utanförskap har i miljöprogramsområden där det bor många flyktingar.

Socialt kapital

En av de frågor som var själva utgångspunkten för pilotstudien, var i vilken utsträckning livsformsanalys som metod kan öka förståelsen för hur socialt kapital bildas. Frågan är då, vad är socialt kapital? Och var finns det? En svårighet som vi snabbt stötte på var själva definitionen av begreppet, eftersom det finns olika inriktningar beroende på vilket teoretisk sammanhang man utgår ifrån.

Den gemensamma utgångspunkten som vi har för våra respektive forskningsfält när det gäller socialt kapital utgår från statsvetaren Putnams forskning om Italien – han och hans forskargrupp visar i sin studie att hög grad av socialt kapital ökar den ekonomiska tillväxten i ett område.⁹³ Han visar också i en senare studie att bristen på socialt kapital i USA – det har minskat stadigt sedan 60-talet – leder till en allt sämre fungerande demokrati.⁹⁴

Vad menar då Putnam med socialt kapital? Hans definition av begreppet bygger främst på statsvetaren James S. Colemans beskrivning av vad socialt kapital är.⁹⁵ Coleman menar att det sociala kapitalet ska betraktas som en särskild resurs som kan finnas tillgänglig för en aktör – kapitalet är produktivt på det sättet att det möjliggör att aktören uppnår ett resultat som inte hade varit möjligt att uppnå utan det sociala kapitalets närvaro.⁹⁶ Det är dock inte närvarande *i* aktören, inte heller i de fysiska föremål som eventuellt blir resultatet av dess produktivitet. Det sociala kapitalet är istället ”oskiljaktigt förbundet med strukturer av relationer mellan aktörer och bland aktörer.”⁹⁷ Coleman menar vidare att människor är att betrakta som aktörer, men att målmedvetna organisationer också i detta sammanhanget kan anses vara aktörer. Han koncentrerar sig emellertid, i den text som refereras här, huvudsakligen på människan som aktör.

Det är viktigt att skilja på humankapital och socialt kapital, även om gränsen kan upplevas som flytande. Coleman menar emellertid att skillnaden är tydlig. Humankapitalet skapas på liknande sätt som det fysiska kapitalet, det är en resurs *i* människan – liksom det fysiska kapitalet är en resurs *i* den fysiska formen – och det ger människan färdigheter och kapacitet att agera på ett nytt sätt. Socialt kapital däremot skapas som ett resultat av förändring i relationen *mellan* människor.

”If physical capital is wholly tangible, being embodied in observable material form, and human capital is less tangible, being embodied in the skills and knowledge acquired by an individual, social capital is less tangible yet, for it exists in the *relations* among persons.”⁹⁸

⁹³ Putnam 1996: 212.

⁹⁴ Putnam 2001.

⁹⁵ Putnam 1996: 201.
Putnam refererar där till Coleman (1990).

⁹⁶ Coleman 2000: 16.
Artikeln skrevs tidigare, se Coleman (1988).

⁹⁷ Coleman 2000: 16, vår översättning.

⁹⁸ Coleman 2000: 19.

I vilka former kan då det sociala kapitalet existera enligt Coleman? Det finns tre former inom vilka socialt kapital kan rymmas.⁹⁹ För det första i sociala strukturer med hög grad av förpliktelser mellan människor, en form av socialt kapital som bygger på stor tillförlitlighet och hög grad av förväntan om att obligationerna kommer att infrias. För det andra i sociala strukturer som kanaliserar information, då information utgör en viktig bas för handling. För det tredje i sociala strukturer som skapar och upprätthåller normer och sanktioner, eftersom dessa är viktiga för att människor ska övervinna det kollektiva handlandets dilemma.

Det kollektiva handlandets dilemma beskriver hur människan ofta avstår från samverkan, trots att hon vet säkert att alla vinner på att samarbeta – om alla deltar.¹⁰⁰ En rationell människa avstår nämligen enligt spelteorin från att samarbeta om hon inte känner sig säker på att samarbetet kommer att bära frukt för hennes del, dvs. att även de andra människorna inom den sociala strukturen kommer att bidra med sina ansträngningar. Normer och sanktioner hjälper människan att känna trygghet, så att hon kan välja att delta i samarbetet. Det är alltså Colemans tredje form av socialt kapital som utgör den resurs med vars hjälp människan kan övervinna det kollektiva handlandets dilemma. Putnam kallar denna form av socialt kapital för ”normer för ömsesidighet och nätverk av samhällsengagemang.”¹⁰¹

En fråga som vi brottats med under diskussionerna om definitionen av socialt kapital, är om Colemans och Putnams förklaringar av begreppet skiljer sig åt. Så som vi har tolkar Colemans text, anser han att både vertikala och horisontella strukturer har betydelse för utvecklandet av socialt kapital. De tre former av socialt kapital som han beskriver är ju alla tre beroende av att samhällets lagar och regler finns och efterlevs – de vertikala strukturerna, såväl som av att individerna utför sina vardagliga mellanmänniskliga handlingar – de horisontella strukturerna. Putnam citerar också, som tidigare nämnts, Coleman när han definierar socialt kapital. Emellertid kan man tolka Putnam som att han ändå inte delar den uppfattningen fullt ut.¹⁰² Han säger t.ex. att ”hur tätt ett vertikalt nätverk än är och hur viktigt det än är för dem som deltar i det kan det inte vidmakthålla socialt förtroende och samarbete.”¹⁰³ Man kan tolka det som att han menar att de vertikala strukturerna visserligen är viktiga för att det sociala kapitalet ska kunna bildas, men att de inte ensamma kan upprätthålla socialt kapital. Han säger visserligen också att det medborgerliga engagemanget är starkt förknippat med offentliga institutioner, dock menar han att det är de horisontella nätverkens aktiviteter som är grunden till fungerande vertikala strukturer – och inte tvärt om. ”Teorin /.../ förklarar varför socialt kapital, sådant det förkroppsligas i horisontella nätverk av engagemang, stimulerar statens och ekonomins effektivitet och inte tvärtom: starkt samhälle, stark ekonomi; starkt samhälle, stark stat.”¹⁰⁴ Stöttandet av horisontella nätverk är

⁹⁹ Coleman 2000: 20-23.

¹⁰⁰ Putnam 1996: 196-201.

¹⁰¹ Putnam 1996: 201.

¹⁰² Serageldin och Grootaert beskriver skillnaden mellan dessa två statsvetares uppfattningar, som ett smalt (Putnams) respektive ett bredare (Colemans) definierat koncept av socialt kapital (Serageldin och Grootaert 2000: 45-46).

¹⁰³ Putnam 1996: 210.

¹⁰⁴ Putnam 1996: 213.

sålunda det mest primära, enligt Putnam. Han menar dock inte att vilka horisontella nätverk som helst ska stödjas, om syftet inte bara är att öka det sociala kapitalet i allmänhet, utan också att det ska finnas tillgängligt för många olika aktörer i samhället.

”Svaga band knyter oftare samman medlemmar av *olika* små grupper än starka, som i regel är koncentrerade inom vissa grupper.’ Täta men segregerade horisontella nätverk vidmakthåller samarbete *inom* varje grupp, men samhällsengagerade nätverk som spänner över sociala klyftor stimulerar ett bredare samarbete. Detta är ännu en orsak till att samhällsengagerad nätverk är en så viktig del av ett samhälles sociala kapital.”¹⁰⁵

Det Putnam menar är således att man bör stötta utvecklandet av s.k. svaga band, alltså interaktion mellan olika lokala grupperingar, eftersom dessa stärker det allmänt tillgängliga sociala kapitalet, till skillnad från s.k. starka band som enbart binder socialt kapital inom grupperna.

Putnam talar också ofta om medborgaranda. Han menar att den för demokratin så viktiga medborgarandan utvecklas bäst i en jordmån präglad av föreningsliv, lokala personliga nätverk och ideella föreningar. Denna medborgaranda – och det sociala kapital som skapas i en sådan miljö – stärker snarare än försvagar de officiella institutionernas legitimitet, även om denna rörelsen i vissa fall kan vara den omvända. Oftast bidrar den emellertid i hög grad till att stärka individen som medborgare, menar Putnam, och därmed stärks också demokratin i ett samhälle. Starka och livskraftiga civila strukturer innebär också att medborgaren ställer krav på en effektiv och fungerande stat. Effekten blir därmed ett ökat deltagande i de demokratiska beslutsprocesserna och ett ökat samhällsansvar. Putnam understryker medborgarandans betydelse på följande sätt:

”Ett demokratiskt styrelseskick förstärks i stället för att försvagas när det placeras i en kraftfull medborgerlig gemenskap. På efterfrågesidan väntar sig invånarna i medborgerligt sinnade regioner ett bättre styre, och det får de också (delvis tack vara sina egna insatser). De kräver effektivare offentliga tjänster och är beredda att agera kollektivt för att uppnå sina gemensamma mål. Invånarna i regioner där medborgarandan är svagare uppträder oftare som alienerade och cyniska supplikanter. På tillgångssidan underlättas de representativa institutionernas effektivitet av de medborgerligt sinnade regionernas sociala infrastruktur och de demokratiska värderingarna hos såväl ämbetsmän som medborgare. Den sociala förmågan att samarbeta för gemensamma intressen är högsta grad grundläggande för den medborgerliga gemenskapen.”¹⁰⁶

Putnams studie visar att det civila samhällets utveckling inte behöver innebära en privatisering och nedrustning av välfärd, sociala trygghetssystem och demokratiska strukturer – vilket vissa kritiska röster i debatten om det civila samhället gjort gällande. Debatten fyller dock sin funktion då begreppet civilt samhälle i Sverige, på senare tid, delvis har använts av marknadsliberala och

¹⁰⁵ Putnam 1996: 211.

Den första del av citatet har Putnam i sin tur citerat från Granovetter (1973: 1376).

¹⁰⁶ Putnam 1996: 219-220.

värdekonservativa krafter i syfte att stärka marknadens och de etablerade ideella organisationernas inflytande över ekonomi och politik. Begreppet civilt samhälle har därför delvis kommit att laddas med vissa negativa innebörder och de skarpaste kritikerna menar att talet om ett civilt samhälle endast är ett sätt att legitimera nedskärningar och försämringar för samhällets sämst ställda.

Jean L. Cohen och Andrew Arto menar emellertid i boken *Det civila samhället och den politiska teorin*, i likhet med Putnam, att det civila samhället kan ha en central funktion att fylla i ett demokratiskt samhälle:

”Vi tänker oss istället det civila samhället som platsen för både demokratisk legitimitet och rättigheter, sammansatta av privata men också politiskt relevanta offentliga och sociala sfärer där individer talar, sluter sig samman, förenas och inbördes resonerar om frågor av allmänt intresse och handlar i samklang för att påverka det politiska samhället och, indirekt, beslutsfattandet.”¹⁰⁷

Den demokratisyn som Putnam, Cohen och Arto ger uttryck för stämmer väl överens med den svenska demokratiutredningens konklusioner. Den förordar i sin slutrapport att den svenska representativa demokratin utvecklas till att inkorporera mer av deltagardemokratiska och deliberativa teorier.

”I den *deltagande demokratis* teori betonas att människan inte bara är en individ utan också en social varelse. Om hon ska kunna utveckla sin potential, behöver hon leva i gemenskap med andra i en anda av jämlikhet, tillit och gemensamma intressen. Där bör man garanteras deltagande i den gemensamma politiska praktiken för att tolka och omtolka vad som är rätt och gott. /.../ I den *deliberativa demokratiteorin*, slutligen, betonas argumentationens och samtalets fundamentala betydelse för demokratin. Endast sådan maktutövning kan skapa förtroende som samspelar med övertygelser som uppstått i fria samtal medborgare emellan. Demokratin ger ett ramverk för fri diskussion mellan jämlikar. Politik kopplas till diskussion. Demokratin är därför i behov av offentliga arenor där opinioner kan bildas, debatteras och ifrågasättas. I dessa diskussioner underordnas mina egna intressen det gemensamma bästa. I en fri och öppen diskussion prövas förslagen.”¹⁰⁸

Hur förhåller sig då livsformsanalysen som metod och analysinstrument när man vill förstå hur socialt kapital utvecklas och vilken utsträckning det sociala kapitalet påverkas av den sociala och ekonomiska kontext som människor befinner sig i? Den aktuella pilotstudien är givetvis inte tillräcklig för att vi här skall kunna ge ett svar på denna fråga, men undersökningen har gett upphov till ett antal konstateranden och frågor som kan vara värda att notera.

Livsformsanalysen ger viktiga indikator på hur och i vilken utsträckning människor väljer att engagera sig i samhällslivet. En utvidgad liknande undersökning skulle med stor sannolikhet finna ny kunskap om hur socialt kapital utvecklas och växer inom olika livsformer. Detta innebär att

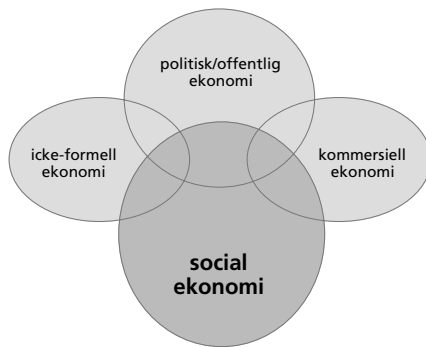
¹⁰⁷ Cohen och Arto 1995: 473.

¹⁰⁸ SOU 2000: 22-23.

livsformsanalysen troligen är en användbar metod om man vill undersöka bildandet av socialt kapital.

Livsformsanalysen kan dock, som diskuterats tidigare, ha vissa brister i relation till människor som präglats av flyktingskap eller utanförskap. Den undersökning som vi har gjort indikerar att just flyktingskapet har producerat, och förklarar, intervjupersonernas liv i så hög grad att livsformen tycks underordnad. När det gäller att söka förklaringar till de mänskliga handlingarna är det, som tidigare nämnts, nödvändigt att kombinera olika analysmetoder för att kunna uttala sig om hur de olika mekanismerna samverkar.

Den sociala ekonomins relation till andra delar av ekonomin (Regeringskansliet 1998).

Social ekonomi anses av många överlappa de traditionella sektorerna i samhället. Verksamheter inom den sociala ekonomin innehåller både ideella komponenter och vanligtvis en nära relation till offentlig sektor som ofta är kund. Samtidigt är det i grunden fristående ekonomiska verksamheter. Social ekonomi är kanske det närmaste man kan komma ett företagande som förenar de ibland motstridiga målen inom näringspolitiken, arbetsmarknadspolitiken och socialpolitiken, d.v.s. ett företagande som förenar solidaritet och sociala mål med kommersiell utveckling och ekonomisk tillväxt.

¹⁰⁹ Se exempelvis Grut och Mattsson (1998); Bartilsson et al. (2000); Westlund (2001).

¹¹⁰ Olsson 1994.

¹¹¹ Olsson 1994: 26.

Social ekonomi

I det lokala utvecklingsarbetet, både i storstädernas förorter och på landsbygden, har ett nytt begrepp, eller snarare en ny sektor, introducerats och lyfts fram som en lösning på många av de problem som präglar dessa områden. Detta begrepp, *social ekonomi*, beskriver verksamheter som dels har ett ekonomiskt innehåll men som trots detta saknar den privata sektorns traditionella drivkraft – den ekonomiska vinsten. Social ekonomi kan mot bakgrund av ovanstående sägas vara verksamheter som utgår från ett allmänintresse, men som samtidigt utnyttjar egen nytta som drivkraft då verksamheterna styrs av medborgarna eller grupper av medborgare som samlas kring gemensamma intressen.

I Sverige har de under senare år skrivits allt mer om social ekonomi i olika sammanhang.¹⁰⁹ Jan Olssons bok *Den sociala ekonomi*¹¹⁰ var dock den första heltäckande beskrivning av företeelsen sociala ekonomi och dess roll i Sverige och Europa. Olssons definition av social ekonomi hämtades i första hand från Belgien, men också från den allmänna diskussion om social ekonomi som ägde rum i Europa under tidigt 1990-tal.

”Den gemensamma nämnaren för den sociala ekonomin är ett företagande som grundar sig på demokrati och solidaritet. Den belgiska definitionen är den som används oftast i den europeiska diskussionen.

- Verksamheten ska tjäna medlemmarna och kollektivet och inte vinstintresset.
- Verksamheten ska förvaltas självständigt.
- Verksamheten ska ha en demokratisk beslutande procedur.
- Människan och arbetet har förtur framför kapital när verksamhetens resurser fördelas.”¹¹¹

De verksamheter man i första hand pratar om när begreppet social ekonomi används är kooperativa företag, föreningar med ekonomisk verksamhet, stiftelser med allmännyttiga mål och ömsesidiga försäkringskassor och banker. De kooperativa företagen utgör dock själva kärnan i den sociala ekonomin.

I Sverige har diskussionen om den sociala ekonomin blivit allt intensivare under senare år och i november 1997 tillsatte regeringen en arbetsgrupp för att kartlägga villkoren för den sociala ekonomin, definiera begreppet samt belysa dess betydelse i samhället. Arbetsgruppen avslutade sitt arbete 1999 och den officiella definitionen av vad social ekonomi är blev följande:

”Med social ekonomi avses organiserade verksamheter som primärt har samhälls-
liga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående
från den offentliga sektorn. Dessa sociala och ekonomiska verksamheter bedrivs
huvudsakligen i föreningar, kooperativ, stiftelser och likande sammanslutningar.
Verksamheter inom den sociala ekonomin har allmännyttan eller medlemsnyttan,
inte vinstintresset, som främsta drivkraft.”¹¹²

Även om regeringen via den aktuella arbetsgruppen sökt kartlägga den sociala ekonomin och att EU genom en rad olika stödåtgärder stimulerar och utvecklar social ekonomi så handlar det i stor utsträckning om en verksamhet som växer ur behov som människor upplever att de har i lokalsamhället. Det handlar alltså framför allt om underifrån kommande initiativ där människor tillsammans i föreningar och kooperativa företag försöker utveckla sina egna och den närmaste omgivningens resurser och möjligheter. Konkret innebär detta kanske att människor i glesbygden går samman och tar över byns skola och affär för att rädda servicen i byn och därmed säkra möjligheten att bo kvar. På samma sätt utvecklas lokala initiativ i storstädernas förorter. I Rinkeby har exempelvis den turkiska föreningen tagit över delar av servicen och förvaltningen av området och därmed skapat ett engagemang, vilket i sin tur lett till att nya idéer vuxit fram som utvecklats till kooperativa företag.¹¹³

Social ekonomi kan mot bakgrund av ovanstående beskrivas som en möjlighet att motverka marginalisering, arbetslöshet och utanförskap. I grunden är det en fråga om *empowerment* – ett begrepp som kan sägas innehålla både en process och ett mål.

”Om vi för enkelhetens skull avgränsar empowerment till att omfatta aktiviteter som är inriktade mot att öka människors kontroll över sina liv kan dessa strävanden innefatta *dels* en utveckling mot ett speciellt sätt att tänka om sig själv (t.ex. man känner sig värdefull, att man känner att man har förmåga att fullfölja en handling, att man har tillit till sig själv och till andra) *dels* att man uppmärksammar att samhället med sina strukturer faktiskt kan modifieras och förändras.”¹¹⁴

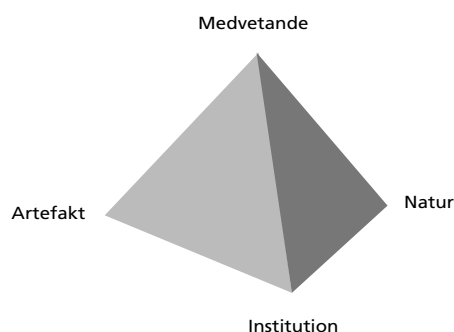
Detta är i slutändan vad social ekonomi handlar om. Att tillsammans med andra ta makten över den egna vardagen och det egna arbetet och därmed också inse att man tillsammans kan förändra både strukturer och öppna Latours ”svarta lådor” och göra sig själv till makro-aktör. Den viktigaste resursen – men också produkten – är det *socialt kapitalet*, eftersom social ekonomi både är beroende av socialt kapital och producerar detta kapital.

¹¹² Regeringskansliet 1999: 10.

¹¹³ Bartilsson et al. 2000: 61-69.

¹¹⁴ Starrin 1997: 13.

Den förståelse som växer ur livsformsanalys kan i detta perspektiv användas för att ytterligare skapa förutsättningar för en utveckling av social ekonomi. Olika levda livsformer skapar olika generativa mekanismer, vilket betyder att en mobilisering i riktning mot ökad självförvaltning kan se olika ut. Genom en analys av livsformernas betydelse kan stödet till lokala grupper och föreningar utvecklas mer effektivt, vilket på sikt gynnar en utveckling av både det sociala kapitalet och den sociala ekonomin.

MAIN-prismat (Kain 2001).
Fyra dimensioner som rymms inom begreppet hållbar utveckling.

Hållbar utveckling

På vilket sätt hänger hållbar utveckling ihop med socialt kapital och social ekonomi? Hållbar utveckling är en politisk vision som har sitt ursprung i Brundtlandrapporten¹¹⁵ från 1987 och som blev mer preciserad under FN:s Riokonferens 1992 där 120 regeringschefer enades om bl.a. ett handlingsprogram för hållbar utveckling – Agenda 21 dokumentet.¹¹⁶ Visionen om hållbar utveckling innebär enkelt uttryckt att vi – globalt sett – ska leva på ett sätt som möter människans grundläggande behov, men vi ska göra det på ett sätt som även ger framtida generationer samma möjligheter som vi själva har. Vi kan alltså inte leva på ett sätt som lämnar över allvarliga problem till vår granne, till en annan nation eller till nästa generation. Visionen är mycket bred och omfattar allt i samhället. För att göra begreppet mer begripligt – och dessutom operationellt – gjordes tidigt en uppdelning i olika dimensioner. Till att börja med fanns det tre dimensioner, en miljömässig, en ekonomisk och en social,¹¹⁷ men en fjärde dimension – den institutionella – infogades ganska snart som en viktig del av begreppet.¹¹⁸ Operationaliteten i hållbarhetsbegreppet bygger på att *imperativ* kopplas till varje dimension, vilket kan betraktas som en handlingsnorm som talar om vad som bör *göras* för att nå hållbar utveckling. Det i sin tur innebär att *indikatorer* kan identifieras för de fyra dimensionerna, vilka har till uppgift att mäta hur långt man har kommit på väg mot målet hållbar utveckling. Indikatorerna är alltså främst tänkta att fungera som ett instrument för politiker och andra makroaktörer att fatta beslut som i ett helhetsperspektiv leder till hållbar utveckling.¹¹⁹

Helhetsperspektivet är fundamentalt för begreppet, det är just *interaktion* mellan de fyra dimensionerna som konstituerar hållbar utveckling.¹²⁰ Detta kanske framstår som mest tydligt om man presenterar imperativen för de fyra dimensionerna. Först behövs dock en beskrivning av dimensionerna i sig, vilka här är inplacerade i ett prisma för att förtydliga att de inte är solitära utan att det finns en rymd *mellan* dimensionerna (se MAIN-prismat).¹²¹

Hållbar utveckling innebär alltså att fyra dimensioner – medvetande, artefakt, institution och natur – måste integreras till en helhet. Vad är det då som

¹¹⁵ WCED 1987.

¹¹⁶ UNCED 1992.

¹¹⁷ SOU 1997.

¹¹⁸ CSD 1996.

¹¹⁹ För mer information om imperativ och indikatorer se t.ex. CSD (1996) samt Valentin och Spangenberg (1999).

¹²⁰ Kain 2000: 128.

¹²¹ Prismat med dessa benämningar (medvetande, natur, artefakt och institution) kommer från Kain (2001), som vidareutvecklat hållbarhetsprismat efter dess ursprungliga skapare Spangenberg och Bonniot (1998); Valentin och Spangenberg (1999), och som i sin tur bygger sitt resonemang på kapitalbegreppen (human kapital, människotillverkat kapital, socialt kapital och naturkapital) så som de diskuteras av Serageldin (1996).

ryms inom varje dimension, om man försöker renodla spetsarna i prismet så långt som möjligt?¹²² Dimensionen *medvetande* handlar om människan och dess behov av att leva ett värdigt liv, den dimensionen rör därför allt som har att göra med individens tankar och upplevelser. Dimensionen *artefakt* rör det fysiska resurser i samhället som människan har producerat, alltså strukturer som t.ex. byggnader och vägar vilka samhället producerar för att öka välfärden bland befolkningen. Dimensionen *institution* rör relationer *mellan* människor, dvs. hur vi organiserar samhället och hur kunskap distribueras. Den dimensionen rör alltså både formella och informella strukturer för styrning, kontroll, information och kommunikation. Slutligen handlar dimensionen *natur* om naturens resurser, dels förnyelsebara naturresurser som t.ex. skog men också ändliga resurser som exempelvis olja.

Dessa dimensioner kan också uppfattas som kapital – de benämns då human-kapital, människotillverkat kapital, socialt kapital och naturkapital.¹²³ Human-kapitalet ökar eller minskar alltså som ett resultat av handlingar som berör dimensionen individ, det människotillverkade kapitalet är på samma sätt kopplat till dimensionen artefakt, socialt kapital är kopplat till dimensionen institution, och slutligen hänger naturkapitalet samman med dimensionen natur.

Hur ser då imperativen ut för de olika dimensionerna? Man skulle kunna se det som att vi är på väg mot hållbar utveckling om de fyra kapitalen ökar.¹²⁴ Humankapitalet ökar om människan mår bättre, vilket hon kanske gör med tillgång till t.ex. bra utbildning eller en mångfald kulturella evenemang. Det människotillverkade kapitalet ökar om man t.ex. producerar fler byggnader som skolor, sjukhus, bilar eller flygplan. Det sociala kapitalet ökar om de formella och informella strukturerna i samhället förbättras, alltså t.ex. dels bättre fungerande politiska, administrativa system för fördelning av samhällets resurser, men också bättre fungerande informella system för diskussion och argumentation människor emellan på det lokala planet. Naturkapitalet kan t.ex. öka genom en minskad användningen av organiskt och oorganiskt material – samt genom ökad återanvändningen av materialen – kompletterat med en ökning av intensivodlad biomassa.

En ökning inom alla dimensioner samtidigt är dock självmotsägande, det är kanske mest tydligt om man tänker på konflikten mellan ökat naturkapital och ökat människotillverkat kapital. Det räcker alltså inte att en ökning sker inom respektive dimension, ökningarna måste samtidigt relateras till vad som händer i de andra dimensionerna.

Kopplingen mellan hållbar utveckling och socialt kapital blir tydlig i ljuset av den forskningsbaserade utveckling som lett fram till prismet och dess definition av de fyra dimensionerna – där socialt kapital berör en av dimensionerna. Den resurs som det sociala kapitalet utgör för lokala aktörer – alltså för människor eller för organisationer – är således en viktig förutsättning för hållbar

¹²² Kain 2000: 26; Stenberg 2001: 45-46.

¹²³ Serageldin 1996: 4; Spangenberg och Bonniot 1998: 1; Valentin och Spangenberg 1999: 3.

¹²⁴ Stenberg 2001: 43-44.

utveckling. Som vi nämnde tidigare kan livsformsanalys – i kombination med andra analysmetoder – vara en fungerande metod om man vill belysa hur socialt kapital bildas och brukas i lokalsamhället.

Då hållbar utveckling dessutom förutsätter samverkan mellan de fyra dimensioner som ryms inom begreppet, är det fruktbart att använda tillvägagångssätt som tar fram multidimensionell kunskap. Livsformsanalys som metod har en sådan potential, då den förståelse som utvecklas i och med analysarbetet är mångdimensionell och metoden dessutom, enligt vår erfarenhet, lämpar sig väl för tvärvetenskapligt samarbete. Den kunskap som utvecklas i själva livsformsdelen av analysmetoden har visserligen ett särskilt fokus på två dimensioner av hållbar utveckling, den som rör socialt kapital och den som berör humankapital. Emellertid finns det möjlighet att fokusera mer på de två andra dimensionerna – artefakt och natur – i den avslutande delen av analysmetoden, den som vi i vår pilotstudie ägnade åt frågor rörande demokrati.

Avslutande reflexioner

Denna pilotstudie har haft som mål att undersöka livsformsanalys som metod inom det lokala utvecklingsarbetet. Vi har även försökt sätta livsformsbegreppet i relation till den aktuella diskussionen om socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling – tre begrepp som är centrala inom våra respektive forskningsprojekt om lokalt utvecklingsarbete.

Socialt kapital beskriver den resurs med vars hjälp lokala aktörer kan agera. Den ryms inom sociala strukturer som (a) bygger på förtroende, (b) förmedlar information, samt (c) skapar och upprätthåller normer och sanktioner. Social ekonomi beskriver ekonomisk verksamhet som drivs av föreningar och kooperativ där vinstintresset är underordnat medlemsnyttan och allmänintresset. Hållbar utveckling beskriver den politiska vision som innebär att vi globalt sett ska leva på ett sätt som möter människans grundläggande behov, men vi måste göra det på ett sådant sätt att även ger framtida generationer har samma möjligheter som vi själva har.

- Livsformsanalys har tydliga förtjänster i sammanhanget lokalt utvecklingsarbete. Det handlar då inte enbart om att planerare ska få bättre kunskap om vilka invånarna i stadsdelen är och hur de vill att deras liv ska gestaltas. Det handlar också om att den förståelse som utvecklas i analysmetoden kan lägga grunden för ökad kommunikation mellan olika lokala aktörer, inkluderat invånarna, och dessutom öka potentialen för att mikro-aktörer ska kunna övergå till att bli makro-aktörer.
- Livsformsanalys i sammanhanget socialt kapital innebär att metoden ger möjlighet att belysa hur och i vilken utsträckning människor väljer att

engagera sig i samhällslivet. Detta engagemang ger upphov till en del av det sociala kapitalet. Därför verkar metoden ha potential att fungera – om syftet är att undersöka bildandet och förekomsten av socialt kapital.

- Livsformsanalys och social ekonomi har också liknande beröringspunkter, eftersom social ekonomi både är beroende av socialt kapital och producerar detta kapital. Genom en analys av livsformernas betydelse kan stödet till lokala grupper och föreningar utvecklas mer effektivt, vilket på sikt gynnar en utveckling av både det sociala kapitalet och den sociala ekonomin.
- Livsformsanalysens betydelse för hållbar utveckling hänger också samman med socialt kapital, då denna resurs ingår i en av de fyra dimensioner som definierar begreppet hållbar utveckling. Dessutom lämpar sig metoden väl för tvärvetenskapligt samarbete, analysmetoden verkar också kunna ha potential att fungera som ett verktyg för att ta fram multidimensionell kunskap.

Livsformsanalysen har enligt vår bedömning en given plats i det lokala utvecklingsarbetet. Metoden ger forskaren ett redskap för detaljerad förståelse av de strukturella villkor som människor i ett område lever under, samt vilka generativa mekanismer som är verksamma via de levda livsformerna. Den kunskap som växer fram ur livsformsanalysen kan ligga till grund för strategier i ett lokalt utvecklingsarbete som i högre grad än annars tar hänsyn till områdets strukturella förutsättningar, mångfald och specifika karaktär. Nackdelen med metoden är snarare en fråga om resurser än om användbarhet, då metoden är arbetsintensiv så till vida att de grundläggande intervjuerna och tolkningsarbetet efteråt tar relativt mycket tid. Frågan är också om analysen måste genomföras av forskare som är erfarna inom ämnet, eller om metoden kan anpassas efter de förutsättningar som planerare och andra praktiker normalt har. Den aktuella pilotstudien antyder också att de problem som är förknippade med flyktingskapet i viss utsträckning inte kan förstås inom de befintliga strukturella ramar som de beskrivna livsformerna uppvisar. Även om synen på utbildning, arbete, karriär och familj går att förstå mot bakgrund av livsformer, så visar sig flyktingskapet – hos de människor som vi har stött på – präglade personernas handlingsmönster i så hög grad att denna faktor måste undersökas närmare. Pilotstudien visar emellertid att analysmetoden *synliggör* dessa faktorer. Vi tror därför att livsformsanalys, i kombination med andra analysmetoder, kan vara mycket användbart i det lokala utvecklingsarbetet.

* * *

Bilagor

Intervjuarinstruktion

Intervjuarinstruktionen innehåller valda delar ur Jan Ch. Karlssons rapport *Intervjuarinstruktion för den kvalitativa fasen i en undersökning av svenska folkets livsformer* (1988), Försvarets forskningsanstalt, Institution 55, beteendevetenskap, PM 55:123. Sista delen av instruktionen med frågeschema för inflytande och demokrati är ett tillägg som vi har formulerat själva. Upplägget bygger dock på samma principer som Liselotte Jakobsen använder i sin avhandling *Livsform, kön och risk* (1999), Arkiv Förlag, Lund.

ta med till intervjun:

- introduktionsbrev
- intervjuarinstruktion
- intervjuarinstrument
- bandspelare
- färgsignaler

observera:

- det finns inga direkta frågor om ip:s världsbild och värderingar men var lyhörd när sådana diskussioner kommer upp spontant och spinn vidare på dem
- den sociala enheten vi är intresserad av är hushållet, intervju där för helst flera personer i hushållet, men utför intervjuerna var för sig,
- banda alltid intervjuerna men anteckna gärna också direkt efter

intervjun vad ip säger när bandspelaren stängts av om det har med livsformen att göra.

Instrument 1: Livshistoria

1. Börja med ip:s uppväxt. Vilken arbetsform hade föräldrarna? Vilken livsform? Var bodde familjen? Se till att du får med båda föräldrarnas samtliga arbetsformer. Om det behövs så fråga om föräldrarnas uppväxtfamiljer.
2. Följ sedan ip:s liv kronologiskt, med inriktning på variablerna i instrumentet samt med inriktning på ”normala” och ”andra” kriser. Fråga av vem och på vilket sätt ip fick hjälp för att på så sätt få fram vilka resurser ip kunnat mobilisera i ”krislägen”.
3. Fråga om motiven och resonemangen bakom val och beslut som ip träffat i samband med kriser eller andra förändringar – sådan information kan innehålla värderingar som är kriterier på livsformstillhörighet. Koncentrera dig på frågor som är betydelsefulla i relation till livsformen, så att inte intervjun här sväller ut och blir orimligt omfattande. I rutorna i instrumentet fyller du endast i nyckelord.

Instrument 2: Arbetshistoria

4. *Verksamhet*: Försök att – åtminstone för lönearbetare – att få en så ”officiell” yrkestitel som möjligt. Tag dessutom med eventuellt andra namn på yrket som ip använder. Tänk dock på att man kan ha kvar samma yrkestitel men ändå byta till kvalitativt andra uppgifter. Lägg även in annan verksamhet som har med arbetet att göra, ex arbetslöshet eller tjänstledighet etc. Kolla också om ip har/haft fler jobb samtidigt.
5. *Tid*: Fråga om när ip bytt arbete, startat företag eller tagit tjänstledigt. Fråga även om hel och halvtidsarbete, arbetstider och om perioder då ip varit hemmaman/hemmafru på hel eller deltid. Missa inte kortare perioder av nedsättning eller förändring av arbetsiden.
6. *Arbetsform*: För lönearbetare frågar du om anställningsförhållanden (lönesättning, storlek på företag). Egna företagare frågas om bransch, antal anställda, släkt i företaget och för bönder frågas om inriktning, storlek, anställda familjejordbruk. Var precis när det gäller typ av arbetsgivare eller bransch.
7. *Yrkesinnehåll*: Grundfrågan är ”vad innehåller jobbet” och fokusera på över- och underordningsförhållandet. Deltar du i beslut om vad som skall produceras, hur många som skall vara anställda, budget och dylikt? Om ja: Hur och i vilka frågor? Ingår det i ditt jobb att leda andra? Om ja: På vilket sätt? Ställ konkreta frågor. Hur vet du vad du skall göra i ditt jobb? Försök att få konkreta beskrivningar av vad ip gör.
8. *Anskaffning*: Frågorna till lönearbetare blir: Hur fick du jobbet? Vem hjälpte

till? Behövdes det någon särskild utbildning för att få jobbet? Vilken? Hur fick du den? För egna företagare bönder och kapitalister inriktas frågorna på företaget. Hur förvärvade du företaget? En viktig del är att få fram i vilken grad personliga kontakter och nätverk mobiliserats för att få jobb eller starta eget.

9. *Geografi:* Var bodde du? Var låg jobbet? Hur långt från bostaden? Transporter dit?
10. *Motiv:* Varför bytte du jobb? Försök penetrera karriäraspekten. Betraktar ip jobbet som ett led i karriären eller som ”bara” ett jobb? Tänk på de kvinnliga livsformerna och ta reda på i vilken utsträckning hem- och familjeaspekten påverkat arbetsbyten och förändringar i arbetstid etc. Avsluta intervjun med ip:s framtidsplaner och uppmärksamma även här familjeaspekten.

Frågeschema: Hem- och familjesituation

Huvudsyftet är att försöka identifiera kvinnliga livsformer. Följ också upp med frågor om motiven bakom olika företeelser.

Bostaden och boendet:

11. Typ av boende? storlek? var? miljön runtom? finns tomt? maskinell utrustning i och nära bostaden? bil? båt? andra kapitalvaror? beskriv gärna själv också om intervjun är i hemmet.
12. Hushållssysslor*; vem gör? vem ansvarar? varför? hur ofta? tidpunkt? hur organiseras? alltid varit så? hur upplevs?
13. Vad är viktigt angående bostad och boende? storlek? städning? inredning? lättskött? funktionellt? maskiner? utemiljön? kostnad?
14. Är ip nöjd med boendet? vad brister? framtidsplaner? flytta? möbelinköp? andra inköp? annan typ av boende önskvärt? varför?

* matlagning, diskning, bäddning, plocka undan, dammsugning, damning, underhåll/reparation av maskinell utrustning, möblering/ommöblering, putsning kopparsaker och dylikt, skötsel av krukväxter, golvtvätt, mattpiskning, städning badrum, elarbeten, fönstertvätt, tvättning av målade ytor, rengöring skåp och lådor, klädtvätt, strykning, biltvätt, service på bil, bil till verkstad/reparerar själv, löpande underhåll på bostad, städning garage och förråd, större underhåll på bostad, gräsklippning, annan trädgårdsskötsel, snöskottning, något annat?

Hushållsekonomi:

15. Plan för fördelning på olika områden (bostad, mat, barn) eller slumpmässigt? vem gör i så fall budget? vem betalar räkningar? hur beslutar man fördelning

- på områden? hur bra bild har ip av familjens ekonomi? kan ip skilja ut sin egen ekonomi? kan ip påverka ekonomin genom t.ex. ökad arbetstid?
16. Har ip lån? varför togs? typ av lån? lånevillkoren kända? vem står för lånen, varför? har ip banktillgångar, fastigheter? hur placerade? varför? vad användas till? vem sköter lån och tillgångar? vem deklarerar? hur ser man på skattefusk/-planering?
  17. Vem i familjen har största inkomsten? räknas någon som huvudförsörjare?
  18. Vem har hand om rutininköp, veckohandling, klädinköp, möbelinköp, andra kapitalvaror? när byter man bil? varför? sparar ip till det? biltyp? varför? köper man kött, frukt, grönsaker per parti? hur skaffar man? hur mycket hel- respektive halvfabrikat i matlagning? bakar? hur mycket? syr kläder? hur mycket? annan produktion i hemmet?
  19. Vilka prioriteringar är viktiga angående hushållsekonomin? har ip:s hushållning förändrats över tiden? är ip nöjd med ekonomin? brister? hur ser man på andra former av för ekonomisk hushållning (ökad självhushållning, mera konsumtionsinriktad)?

Barnen:

20. Hur är barntillsynen ordnad? hur organiseras hämta och lämna? vem vårdar sjuka barn? hur ser ip på andra barnomsorgsformer? små barn, vem sköter/skötte huvudsakligen matning, påklädning, uppsikt? vem gör vad med barnen? skillnad mellan barnen? vem avbryter när barnen vill ha hjälp/vaknar?
21. Räcker ip till för barnen? vad är viktigt vid barnuppfostran? vad gör praktiskt för att nå målen? ip nöjd med barnens situation? planer för förändring? vad? varför? barnens framtid?
22. Varför skaffat barn? fler? varför? om inte har barn, varför?

Andra aktiviteter:

23. Deltar ip i förening? vilka? facket? politisk? hur aktiv? motiv? vilka aktiviteter* gör ip? hur ofta? omfattning? motiv? socialt sammanhang? vem tar initiativ?
  24. Har gäster? går bort? vad gör då? reser? privat eller arbete? ensam? hur påverkar familjelivet?
- * bio, teater, konsert, museum, läser böcker, veckotidningar, musikinstrument, fiskar, jagar, idrottar, passivt idrott, bil- cykelutflykt, promenad, restaurang, trav, kort, bingo, kurser, studiecirkel, hobby, handarbete, TV, annat.

Sammanfattande:

25. Räcker tiden till? hur prioriterar ip? har ip fritid? vad skulle ip använda mer tid till?
26. Vad anser ip om arbetsfördelningen i hemmet, är den rättvis med hänsyn till arbetsbelastning utanför hemmet? varför?

27. Får ip ut det hon/han vill ha av familjelivet? vad? varför?

Om ip har förvärvsarbete:

28. Varför arbetar ip, främsta skälet? diskutera sedan vart och ett av nedanstående motiv*, är de giltiga eller inte? varför?

29. Vad vill få ut av förvärvsarbete? får det? varför? vill förändra något? vill bli hemarbetare? varför?

* vill inte förlora kontakten med arbetsmarknaden, har en utbildning som man vill utnyttja, arbetet är engagerande, träffa folk, för lite att göra hemma, få egna pengar, ett sparmål eller höja standarden, vill behålla nuvarande standard, nödvändigt för försörjningen, trygghet om något skulle hända, vuxna ska vara ekonomiskt oberoende av varandra, man bör dela lika på alla uppgifter inom familjen.

Om ip är hemarbetande:

30. Motivet till valet? tillfälligt val? vill arbeta utanför hemmet? möjligt? vad vinner, vad förlorar?

Avslutningsvis:

31. Vad ser ip i framtiden? vad önskar? vad gör för att nå dit? vilka hinder finns? hur tror ip att det kommer att gå?

Instrument 3: Social nätverkskarta

32. Börja med att ip fyller i max 25 personer på nätverkskartan som hon/han tycker utgör hennes/hans viktigaste kontakter utanför hushållet. Röd prick för kvinnlig ip, grön för manlig ip. Placera pricken i relevant ring och på den sida som ip väljer för släkt eller icke släkt. Sätt nummer på färgprickarna och anteckna på raderna bredvid: namn (om inte ip protesterar), släktförhållande, funktion (alltså granne, kompis), bostadsort, arbetsform. Fråga ip efter vilka kriterier som valen skett, särskilt i de negativa segmenten nederst.

33. Gå igenom varje person igen och fråga vid vilket *konkret* tillfälle ip fått hjälp av personen. Tidsbegränsa bakåt till ca tre år.

34. Ställ hypotetiska frågor om hot och fråga vad/vem som skulle kunna hjälpa. Anpassa frågorna till ip:s livsform. Kan röra sig om brand, pengar, sjukdom, arbetslöshet, skattemyndighet etc. Är svaren personer i nätverket? Eller anonyma myndigheter?

35. Be ip peka ut sina tre närmsta vänner utanför hushållet.

Instrument 4: Tidsdiagram

36. Välj den senaste vardagen innan intervjun. Fråga om dagen var någorlunda

normala, välj annars en annan. Börja med att fråga när ip gick upp och följ klockan runt ett dygn. Använd tidsdiagrammet som hjälp. Fråga om tid, plats, vad ip gjorde, motivet till handlingen och vilka andra människor som var närvarande.

37. Gör likadant med den senaste söndagen innan intervjun. Välj alltid samma dagar för två ip från samma hushåll.
38. Fråga om när senaste semestern var, vad ip gjorde, med vem eller vilka. Om det var en normal semester. Om inte, vad ip brukat göra. Fråga efter motiven för att tillbringa semestern så som ip gjorde.

Frågeschema: Inflytande och demokrati

39. Vad tänker du på när jag säger *deltagande*? Vad är viktigast, kan du rangordna? Hur tänkte du när du rangordnade? Har du några egna praktiska erfarenheter från detta?
40. Vad tänker du på när jag säger *inflytande*? Vad är viktigast, kan du rangordna? Hur tänkte du när du rangordnade? Har du några egna praktiska erfarenheter från detta?
41. Vad tänker du på när jag säger *maktlöshet*? Vad är viktigast, kan du rangordna? Hur tänkte du när du rangordnade? Har du några egna praktiska erfarenheter från detta?

* * *

Instrument 1: Livshistoria

Tid	Uppväxt - föräldrarnas livsform	Skola - yrkesutbildning - examina	Boende - bostadsort - bostadsform - flyttning	Familj - äktenskap - partners arbetsform - barn - barnens arbetsform - skiljsmessa	Arbete - verksamhet - arbetsform

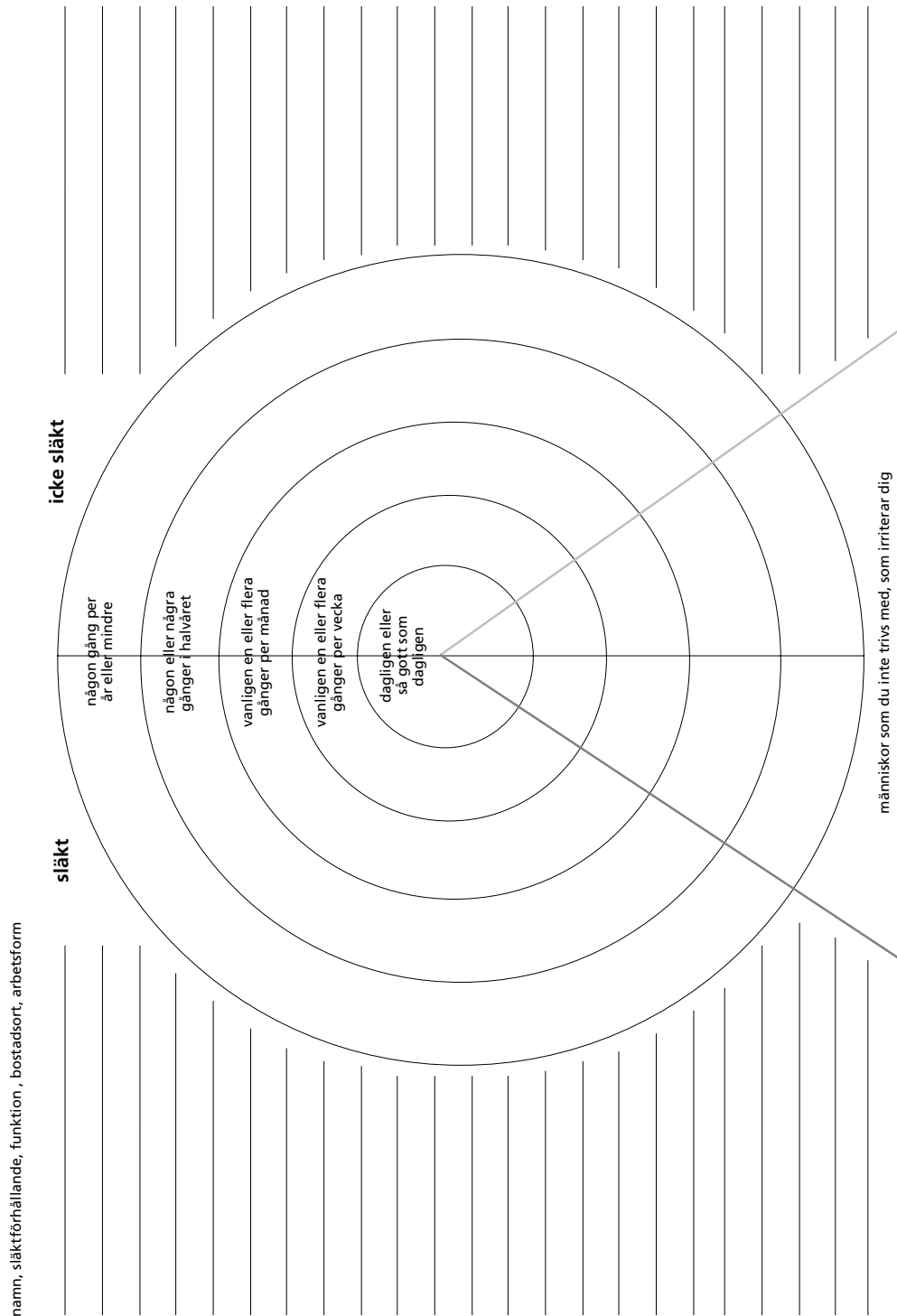
Instrumentet
kommer från
Karlsson (1988).

Instrument 2: Arbetshistoria

Verksamhet - titel - arbetslöshet - ledigheter	Tid - förändring - heltid, deltid - arbetstider	Arbetsform - anställnings- - förmållanden - ägarstruktur, branch, antal anställda	Yrkesinnehåll - över/underordning - autonomi - arbetsuppgifter	Anskaffning - hur - information - utbildning	Geografiskt - avstånd - transport	Motiv - varför

Instrumentet
kommer från
Karlsson (1988).

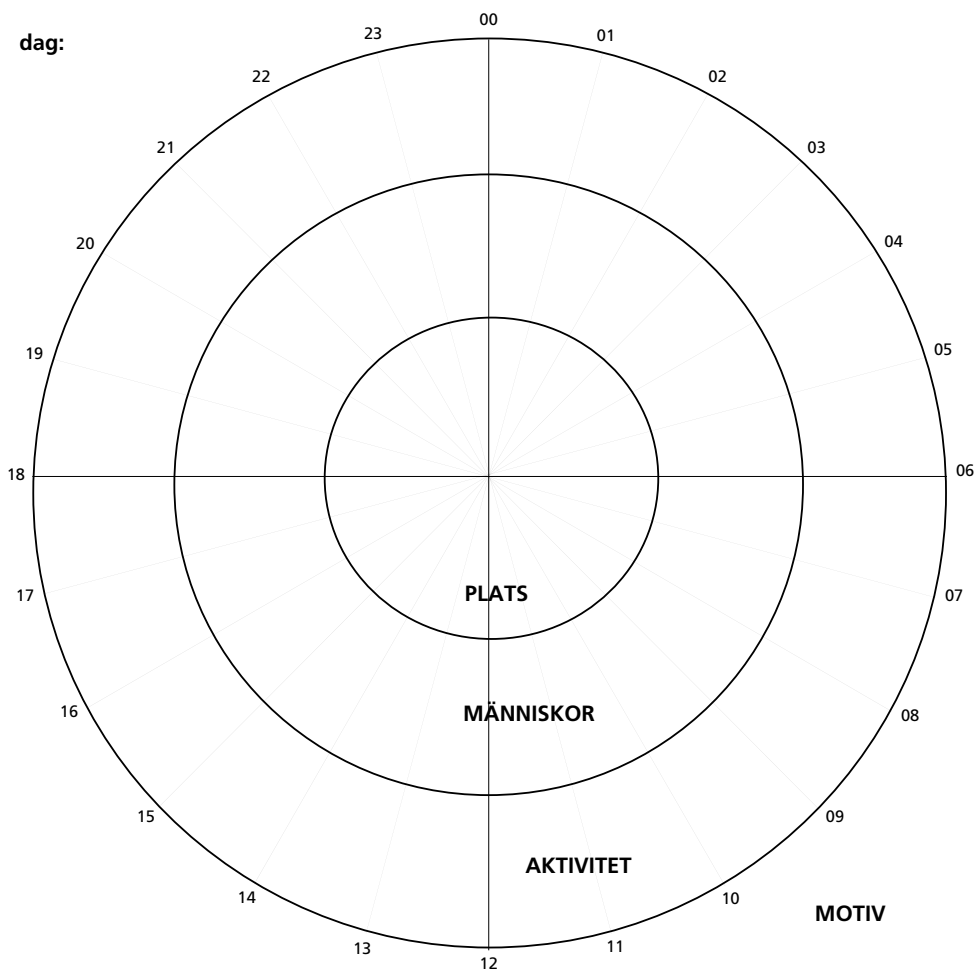
Instrument 3: Social nätverkskarta

Instrumentet kommer från Karlsson (1988).

namn, släktförhållande, funktion, bostadsort, arbetsform

Instrument 4: Tidsdiagram

Instrumentet
kommer från
Karlsson (1988).

Författarinformation

Gunnar Gillberg

Gunnar Gillberg är socionom och doktorand. Han arbetar som biträdande forskare vid Institutionen för Arbetsvetenskap vid Göteborgs Universitet samt vid Kooperativ Konsult: Göteborgsregionens utvecklingscentrum för Kooperation och annan social ekonomi. Gunnar har under de senaste åren arbetat med projektutveckling och utbildning kring ämnet social ekonomi och lokal utveckling. Via ett antal projekt, CLEA och LECA, har han deltagit i utvecklingen av en distansutbildningsmetod för utbildning av utvecklingsarbetare inom social ekonomi, socialt företagande och lokal utveckling. Han har tidigare även arbetat med en studie kring den sociala ekonomins roll som arbetsmarknadspolitiskt instrument. Adress: Institutionen för Arbetsvetenskap, Göteborgs Universitet, Box 700, 405 30 Göteborg, telefon 031-85 94 68, mobil 0709-98 50 94, Gunnar.Gillberg@av.gu.se, <http://www.kooperativkonsult.se>, <http://www.av.gu.se>.

Jenny Stenberg

Jenny Stenberg är arkitekt, tekn. lic. och doktorand inom tema Byggd miljö & Hållbar utveckling på Chalmers Arkitektur. Hon arbetar inom ett forskningsprojekt som handlar om villkoren för lokala demokratiprocesser i miljöprogramsområden samt dess betydelse för en hållbar utveckling så som den beskrivs i Agenda 21-dokumentet. Projektet syftar till att utröna i vilken mån lokalt anställda aktörer ibland annat stadsdelsförvaltningar och bostadsföretag har potential att fungera som transformatörer eller översättare av visionen en hållbar utveckling på den lokala nivån. Det empiriska materialet utgörs dels av utvärderingen av Storstadssatsningen i Göteborg, dels av studier angående en lokal samverkansprocess kallad Bo Bra processen. Adress: Byggd miljö & Hållbar utveckling, Chalmers Arkitektur, 412 96 Göteborg, telefon 031-772 2346, fax 031-772 2461, stenberg@arch.chalmers.se, http://www.arch.chalmers.se/tema/byggd-miljo/index_js.html.

Referenser

- Arén, Hans (1994). *Allt är möjligt: Planering utifrån lokala livsformer*. Stockholm, Byggeforskningsrådet.
- Bartilsson, Sven, Gunnar Gillberg, Hans Erik Hermansson och Pär Olofsson (2000). *Arbete i egen regi. Från arbetsmarknadsprojekt till social ekonomi*. Göteborg, Daidalos.
- Bergström, Lars och Elsebeth Fog (1996). *Att se det möjliga i det verkliga: Om utveckling av sociokulturell kompetens i socialt arbete på landsbygden i norra Bohuslän*. Göteborg, Institutionen för Socialt Arbete, Göteborgs Universitet.
- Bhaskar, Roy (1978). *A Realist Theory of Science*. Hassocks, Harvester P.
- Bhaskar, Roy (1994). *Plato etc.: The Problems of Philosophy and their Resolution*. London, Verso.
- Bäck-Wiklund, Margareta, Thomas Johansson och Ove Sernhede, (red.) (2002). *Branden, rättegångarna och staden Göteborg*. Göteborg, Göteborgs Universitet, CEFOS.
- Callon, Michel och Bruno Latour (1998). *Den store Leviatan isärskruvad: Hur aktörer makro-strukturerar verkligheten och hur sociologer hjälper dem att göra det*. Artefaktens återkomst: Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi. Latour, Bruno, Göteborg, Nerenius & Santéus Förlag: s. 11-39.
- Cohen, Jean L. och Andrew Arto (1995). *Det civila samhället och den politiska teorin*. Göteborg, Daidalos.
- Coleman, James S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital." *American Journal of Sociology* 94 (Supplement):S95-S120.
- Coleman, James S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Coleman, James S. (2000). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. Social Capital: A Multifaceted Perspective. Dasgupta, Partha och Ismail Serageldin, (Eds.). Washington D.C., The World Bank: 13-39.

CSD, Commission on Sustainable Development (1996). *Indicators of Sustainable Development: Framework and Methodologies*, United Nations. www.un.org/esa/sustdev/isd.htm 2000-05-18.

Danermark, Berth, Mats Ekström, Liselotte Jakobsen och Jan Ch Karlsson (1997). *Att förklara samhället*. Lund, Studentlitteratur.

Daun, Åke i samarbete med Siv Ehn (1980). *Boende och livsform*. Stockholm, Tidens Förlag i samarbete med Folksams sociala råd.

Glaser, G Barney och Anselm L Strauss (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York, Aldine Publishing Company.

Granovetter, Mark (1973). "The Strength of Weak Ties." *American Journal of Sociology* (78): 1360-80.

Grut, Katarina och Elisabet Mattsson, (red.) (1998). *Social ekonomi - om kraften hos alla människor*. Stockholm, Utbildningsförlaget Brevskolan i samarbete med Svenska institutet för social ekonomi.

Højrup, Thomas (1989). *Det glemte folk: Livsformer og centraldirigering*. Hørsholm, Institut for Europæisk folkelivsforskning, Statens Byggeforskningsinstitut.

Jakobsen, Liselotte (1993). *Livsformer och kön: Teoretisk vidareutveckling av livsformsanalys*. Karlstad, Försvarets Forskningsanstalt.

Jakobsen, Liselotte (1999). *Livsform, kön och risk: En utveckling och tillämpning av realistisk livsformsanalys*. Lund, Arkiv förlag.

Jakobsen, Liselotte och Jan Ch Karlsson (1993). *Arbete och kärlek: En utveckling av livsformsanalys*. Lund, Studentlitteratur.

Jónasdóttir, Anna G (1991). *Love Power and Political Interests*. Örebro, Högskolan Örebro.

Kain, Jaan-Henrik (2000). *Urban Support Systems: Social and Technical, Socio-Technical or Sociotechnical?* Göteborg, Built Environment & Sustainable Development, Chalmers Arcitecture.

Kain, Jaan-Henrik (2001). *SoTek - Sociotechnical Knowledge: A Toolbox for Sustainable Urban Development*. Göteborg, Poster for the Conference of Knowledge and Learning in June 12-14, Göteborg University.

Karlsson, Jan Ch (1988). *Intervjuarinstruktion för den kvalitativa fasen i en undersökning av svenska folkets livsformer*, Försvarets Forskningsanstalt, Institution 55, beteendevetenskap, PM 55:123.

Nyberg, Anita (1997). *Kvinnor, män och inkomster: Jämställdhet och oberoende*. Stockholm, Fritzes.

Olsson, Jan (1994). *Den sociala ekonomin: Medborgarna, Sverige, Europa*. Stockholm, Carlssons Bokförlag.

Putnam, Robert D (1996). *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm, SNS Förlag.

- Putnam, Robert D. (2001). *Den ensamme bowlaren: Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm, SNS Förlag.
- Rahbek Christensen, Lone (1987). *Hver vore veje: Livsformerne, familjetyper og kvindeliv*. København, Etnologisk Forum.
- Regeringskansliet, Inrikesdepartementet (1998). *Social ekonomi i EU-landet Sverige – tradition och förnyelse i samma begrepp. Rapport från en arbetsgrupp*. Ds 1998:48. Stockholm, Regeringskansliet.
- Regeringskansliet, Kulturdepartementet (1999). *Social ekonomi - en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt? Rapport från en arbetsgrupp*. Stockholm, Regeringskansliet.
- Serageldin, Ismail (1996). *Sustainability and the Wealth of Nations: First Step in an Ongoing Journey*. Washington D.C., The World Bank.
- Serageldin, Ismail och Christiaan Grootaert (2000). *Defining Social Capital: An Integrating View*. Social Capital: A Multifaceted Perspective. Dasgupta, Partha och Ismail Serageldin, (Eds.). Washington D.C., The World Bank.
- SOU (1997). *Agenda 21 i Sverige: Fem år efter Rio – resultat och framtid*. Stockholm, Slutbetänkande från Nationalkommittén för Agenda 21, Statens offentliga utredningar, SOU 1997:105, Miljödepartementet.
- SOU (2000). *En uthållig demokrati: Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Stockholm, Demokratiutredningens betänkande, SOU 2000:1, Statens Offentliga Utredningar, Justitiedepartementet.
- Spangenberg, Joachim H och Odile Bonniot (1998). *Sustainable Indicators: A Compass on the Road Towards Sustainability*. Wuppertal, Division for Material Flows and Structural Change, Wuppertal Institute for Climate, Environment, Energy.
- Starrin, Bengt (1997). *Empowerment som tankemodell*. Frigörande kraft: Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv. Forsberg, Erik och Bengt Starrin, (Eds.). Stockholm, Förlagshuset Gothia AB: 9-32.
- Stenberg, Jenny (2001). *Bridging Gaps: Sustainable Development and Local Democracy Processes*. Chalmers Architecture. Göteborg.
- UNCED, United Nations Conference on Environment and Development (1992). *Agenda 21*, United Nations <http://www.un.org/esa/sustdev/agenda21text.htm>. 2001-03-31.
- Valentin, Anke och Joachim H Spangenberg (1999). *Indicators for Sustainable Communities*. International Workshop: Assessment Methodologies for Urban Infrastructure, Stockholm 1999-09-20 .
- WCED, The World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford, University Press.
- Westlund, Hans, (red.) (2001). *Social ekonomi i Sverige*. Göteborg, Fritzes.
- Wikström, Tomas (1992). "Livsstil och livsform - två begrepp för mångfald i boendet." *Nordisk Arkitekturforskning* (1992:1): 11-27.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för Arbetsvetenskap
Box 700, 405 30 Göteborg
Telefon 031-773 1000
www.av.gu.se

CHALMERS ARKITEKTUR

Byggd miljö & Hållbar utveckling
412 96 Göteborg
Telefon 031-772 1000
www.arch.chalmers.se

DENNA RAPPORT redovisar resultaten från en pilotstudie som genomfördes i Göteborg som ett tvärvetenskapligt samarbete mellan två forskningsprojekt på Institutionen för Arbetsvetenskap vid Göteborgs Universitet respektive inom Byggd miljö & Hållbar utveckling på Chalmers Arkitektur. Gunnar Gillberg är socionom och doktorand. Han arbetar som biträdande forskare vid Universitetet och är även verksam vid Kooperativ Konsult. Jenny Stenberg är arkitekt, tekn. lic. och doktorand på Chalmers Arkitektur. Hon arbetar inom ett forskningsprojekt som handlar om villkoren för lokala demokratiprocesser i miljonprogramsområden samt dess betydelse för hållbar utveckling. Pilotstudien syftar till att pröva en metod – livsformsanalys – och dess användbarhet inom det lokala utvecklingsarbetet. De personer som intervjuats i pilotstudien har en bakgrund som flyktingar och bor i en av de stadsdelar i Göteborg som är präglad av den omfattande segregationen i kommunen, detta för att pröva hur analysmetoden fungerar i förhållande till människor med sådana erfarenheter. I analysen studeras resultatet med ett särskilt fokus på relationen till socialt kapital, social ekonomi och hållbar utveckling.